

चांदोबा

मे १९९०

FIRE ENGINE

INTRODUCING

The Sammo range of mechanical toys. Every toy made to exacting standards set by our collaborators — Sammo Corporation of S. Korea, one of the leading toy manufacturers in the world.

Toys crafted to look like the real thing. With dynamic crackling sounds. Glossy, non-fading colours. Exciting

ZAP GUN

colourful packaging which prevents damage and shop soiling.

Smooth edges and non-toxic colours ensure the child's safety.

Indeed, these are toys children will love playing with, toys which parents will love to have for them.

SUPER DUMPER

WRECKER

Watch out for more additions to the Sammo Collection

CHANDAMAMA TOYTRONIX

Chandamama Toytronix Pvt Ltd,
Chandamama Buildings, 788, NSK Salas,
Vadapalani, Madras - 600 026.
Tel: 499 499. Telex: 514 05017 CHAM IN

चांदोबाच्या बातम्या

पूर्व युरोपात काय चालले आहे?

अल्बेनिया, बल्गेरिया, सॅर्बोस्लोवाकिया, हंगेरी पोसंड, रुमानिया, युगोस्लाविया इत्यादि देश पूर्वे युरोपात मोडतात. काही संदर्भात जर्मन डेमोक्रेटिक रिपब्लिक च सोविएट संघामात्र काही काळ यांचा ही पूर्वे युरोपला संघाचेच केला गाली.

दुसऱ्या महायुद्धाच्या काळात जर्मनीचा नेता हिटलर आणि इटलीचा नेता मुसोलिनी यांनी मिळून या पूर्वे युरोपीय देशांचा पराभव केला. शेवटी जर्मनीचा पराभव झाला, तेव्हा यित राष्ट्रांनी या देशांचा स्वातंत्र्य केला. त्यावेळी ताबापुरते हे वेग स्वतंत्र झाले होते, पण सोविएट संघामात्र साम्यवादी नियंत्रण स्टीलच बांधला अंकित होऊन राहिले. या सर्व देशांचे शासक साम्यवादीच होते. हे सर्व स्टॅलिनच्या छत्र-छायेत राहून त्यांचे विचारासपाळ बनले.

परंतु युगोस्लावियाचा नेता मार्शल टिटो याने सोविएट संघाचे वर्चस्व न मानता एका निराळ्याच मार्गाचे अनुसरण केले. बाकीच्या

सर्व देशांचे शासक स्टॅलिनच्या मूळी वंतर ही सोविएट संघाचे अंकित राहिले. शासकांच्या विरुद्ध कोणी बंड केले तर मोठ्या निर्दयपणे ते दबाव टाकले जाई. कधी रक्तियारचे सैन्य ही शांतपणे सवतीला धावून येई. शांत-शांतपणे शासकीय साम्यवादी इलाखियाय अन्य कोणत्या ही पार्टीला निर्जिव घेण्याचा अधिकार नसे.

या परिस्थितीचे दोन प्रकारचे दुष्परिणाम झाले. एक तर जनता आपले मन कधी स्वेच्छापूर्वक स्वीकृत करू शकली नाही आणि दुसरी गोष्ट म्हणजे साम्यवादी पार्टीच्या नावावर काही व्यक्ति आपली निरंकुश सत्ता कायच लागल्या. याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे रूमानियाचा न्यथता निकोलाय चूचेस्को. हा एकदा बक्रमर्ली राजाप्रमाणे योग-विज्ञानमय जीवन जगला मने, देवचामपणाने त्याने अफाट संकति ओडली. त्याला जर कोणी विरोध केला, तर विरोधकाला तो केवळ दबाव टाकी असे नव्हे, त्याला नेस्तनासून कळत राही. सद्या

विभूषणने तो आपली सत्ता गाजवी बेल्या पर तिसैबरजा त्याच्या विरुद्ध ने भक्कर बंदे झाले, त्यात त्याची हत्या केही गेली आणि अशा प्रकारच्या शासनापासून जवता मुक्त झाली.

एकच एक पार्टी अथवा एकाच परिवाराच्या जासनाचे फेडू अनुभव प्राप्त करून आज स्वानिवा जैनवादीच्या मार्गावर वाटचाल करीत आहे. पूर्वी युरोपातील अन्न वेगार ही काहीसे असेच घडत असल्याचे दिसते. एकाच पार्टीच्या शासनाचा कंट्रोलून जगात सत्ता वांछनाही शासनाकडे आकर्षित होत आहे. सोविएट रशियात यत्किडे जो बचत

कडून आला, त्यामुळे या स्थितीला अधिक उत्तेजन मिळाले. निघेत पुढेविष्ट राज्या नेतृत्वाखाली सोविएट रशिया खूपच उदार सिद्धान्ताचे अनुकरण करीत आहे. जगतला विचार-स्वातंत्र्याचा उपयोग करू शक्याकडे आज रशियाचा कळ दिसत आहे.

राज्यवादी दमोनी गुरकेशरिलेच्या समाज-वादाच्या त्यापणेचा वापर या बटोवुळे अर्थ-ज्ञान झाला असं समजण्याचं कारण नाही. परंतु अलीकडे जगातील बुद्धिमान लोक हे समजून चुकले आहेत की लोकशाही राज्य-संक्रान्तून समाजवादाचा विकास होऊ शकेल.

निकुंभाचा गर्व-भंग

निकुंभ नावाच्या एका पंडिताने अनेक देशात भ्रमण केले नि आपल्या पांडित्याने तेथील पंडितांना हारवले. दिवसेंदिवस त्याचा अहंकार वाढत गेला. त्याला वाटले की आपल्याला जिंकणारा पंडित आता कोणी राहिला नाही.

अशा प्रकारे वैशादन करीत एकदा निकुंभ सीरील्य देशाची राजधानी मलयावतीला पोचला. तेथील राजा सर्वोत्तमने निकुंभाचे यत्कीचित् स्वागत केले नि त्याच्या भेषाचे कारण जाणून घेतले. मग एक दिवशी राजसभेत दरबारी पंडितांची सभा बोलवून शास्त्रार्थ करण्यात आला.

दरबारी पंडितांनी निकुंभापुढे अनेक क्लिष्ट समस्या ठेवल्या, पण निकुंभाने चुटकी सरशी रथा सोडविल्या. निकुंभाच्या प्रस्नांची उत्तरे मात्र दरबारी पंडित देऊ

शकले नाहीत, निरुत्तर होऊन ते इकडे-तिकडे पाहू लागले.

सर्व दरबारी पंडितांनी आपला पराभव मान्य केल्यावर निकुंभाने राजाला विनंती केली—“महाराज, आपल्या पंडितांना मी हारवले आहे. आपल्या पंडितांनी माझी जिद्दता मान्य करण्यासाठी मझ्या पायांना स्पर्श करावा. एवढीच माझी इच्छा!”

राजा सर्वोत्तमला निकुंभाची ही अपेक्षा अपमानकारक वाटली. तो विचार करू लागला की त्याला काय उत्तर द्यावे? इतक्यात तेथे हजार असलेल्या लोकातून एक माणूस पुढे आला नि त्याने राजाला अभिवादन करून म्हणले—“महाराज, मी परतून आपण मला परवानगी दिलीत तर मी या पंडितांना काही प्रश्न विचारू इच्छितो.”

रोहिणी जोशी

राजाने हे भास्य केले जेव व हावकुळेचा धरहासकडे पाहून निकुंभ पुच्छतेने हंसला.

बाता धरहास निकुंभाला उद्देशून म्हणाला—“पंडितजी, आपण तर महान् विद्वान् आहात! आपणा सारख्या बुद्धि-वंताच्या प्रश्नांची उत्तरे भी अडाणी कसा देऊ शकेन? मी आपणास दोन सार्थे प्रश्न विचारतो. आपण जर त्यांची बरोबर उत्तर दिलीत तर मी आपली हार मान्य करीन. पण जर आपण उत्तरे देऊ शकला नाहीत, तर मात्र आपला पराभव मान्य करून आपण या राज-सभेतून चालत व्हायचे!”

“एवढेच ना? तुझी बट कवूच. बस विचार कर तुझे प्रश्न!” धरहासकडे पुच्छतेने पहात निकुंभ म्हणाला.

धरहास म्हणाला—“नीट लक्षपूर्वक ऐका हं. एका पाऊलवाटेने तीन बकऱ्या एका माणून एक चाळत होत्या. सभोरून एक माणूस आला. त्याने पहिल्या बकरीला विचारले—‘तुझ्या मागे किती बकऱ्या येत आहेत?’ तिने उत्तर दिले—‘दोन.’ नंतर त्या माणसाने दुसऱ्या बकरीला तीच प्रश्न विचारला. ती बकरी पण म्हणाली—‘दोन.’ आता पंडितजी, आपण सांगा—हे कसं शक्य आहे बरं? दुसरी बकरी कसं का म्हणाली? हा माझा पहिला प्रश्न आहे. घाल या प्रश्नाचं उत्तर?”

निकुंभ खदखदा हंसून धरहासकडे पुच्छतापूर्वी नजरेने पहात म्हणाला—“ना! हा पण काय प्रश्न आहे?”

धरहास म्हणाला—“मी एक अडाणी माणूस आहे हे पहिल्यांदाच मी आपणास सांगितलं होतं. माझ्या सारख्या खेडवळ भाणशाच्या प्रश्नांची उत्तरे आपण न देऊ शकलात, तर आपण पंडित कसले हो?”

निकुंभाने थमळ विचार केला ति म्हणाला—“कदाचित् या बकऱ्या वर्तुळाकार मार्गावर चालत असतील! गोळ मार्गावर

दुसऱ्या बकरीच्या मागे दोन बकऱ्या चालत असणे शक्य आहे.”

धरहास संदस्मित करीत म्हणाला—“नाही मी अगोदरच सांगितलं होतं ना की या बकऱ्या एका पाऊलवाटेने जोडीत एका माणून एक चालत आहेत!”

बाता निकुंभ विचारात पडला. बराच वेळ विचार करून मी त्याला काही उत्तर सुचता. निरुपायाने तो धरहासला म्हणाला—“सांग बरं, तुझं काय उत्तर आहे तें?”

“हत्तीच्या! नाही, दुसरी बकरी सोडाई! आहे. म्हणून तिनं असं उत्तर दिलं.” धरहास हंसत म्हणाला.

राजसभेत हजर असलेले सर्व लोक जोर-जोरान हसू लागले. धरहासकडे त्यांनी प्रसंभात्मक वृष्टीने पाहिले. आपण हाशल्याने मान्य करून निकुंभ म्हणाला—“बरं, आता तुझा दुसरा प्रश्न विचार.”

धरहासने मापला दुसरा प्रश्न विचारला सुखात केसी—“एक मनुष्य एका डोंगरावर उभा राहून फोडा वेळ सूर्याकडे पहात राहिला. अब ती डोंगरावरून खाली उतरला आणि पूर्वेकडे चार कोस पायी चालत गेला. तिथे ही उजव्या बाजूला वळला आणि पाच कोस चालत राहिला. नंतर तो डाव्या बाजूला वळला आणि दोन कोस अंतर चालल्यावर एकदम थांबला.

तो माणूस का बरे थांबला असावा?” निकुंभाने धरहासकडे बघता काही नदरेने पाहिले की धरहास एक वेडा माणूस आहे. तरी पण उत्तर कायलाच देवं होतं. ती म्हणाला—“कदाचित् त्याच्या सभोर सकुड आडवा जाला असेल!”

“अःहं!” धरहास लगेच म्हणाला. हा माणूस का बरे थांबला असावा? निकुंभाने विचार करून चार-पाच उत्तरे सांगितली. पण धरहास अत्यंत उत्ताराळा “बूक” म्हणत गेला. धरात विचार करून ही निकुंभाला काही बरीबर उत्तर सुचलं नाही.

शेवटी निरुपाय होऊन निकुंभने आपला पराजय मान्य केला ति मग विचारलं—
“वरं, तर आता नूत सांग तुझ्या प्रस्ताव उत्तर! तो माणूस का वर थांबला?”

“ज्याची त्याची इच्छा! त्याला वंश-वंस वाटलं. ती थांबला! बस, एवढंच आहे उत्तर माझ्या प्रस्ताव!” धरहास म्हणाला.

निकुंभाचा चेहरा काळा-ठिकर पडला. राजसभेतील सभासदांनी आनंदाने हाळ्यांचा कटकटाट केला. राजाने प्रशास-पूर्वक नजरेने धरहासकडे पाहिले।

मान जाली धातूत जमिनीकडे पडून बसलेला निकुंभला धरहास म्हणाला—
“आपण मोठे पंडित असू सकाळ, पण ज्ञानधनी माण नाहीत. कारण ज्ञानाची काही सीमा नसते. जो आपल्याला ज्ञानी समजतो, त्याने आपल्या हातात भूडभर माळ घेऊन सगळा विचारलं—“आत किती माळ आहे?” तर आपण उत्तर घालं—“त्याचा, हिशोब करणं अशक्य आहे।”

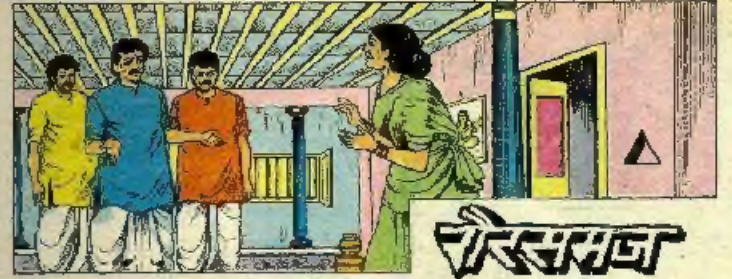
आपण असं साधं उत्तर देणार नाहीत की “हातात भूडभर माळ आहे!” आपण त्या श्रेणीचे पंडित आहात झालं!”

धरहासच हे म्हणणं ऐकून राजा नि धरहास यांच्याशी एक शब्द ही न बोलता निकुंभ कुकाट्याने राजसभा सोडून चालता झाला.

राजा सर्वांतमने धरहासला जवळ बोलवलं आणि त्याची विचारपूस केली.

धरहासने नम्रतापूर्वक निवेदन केलं—
“महाराज, इथून थोड्या अंतरावर मृणा-किनी नदी वाहते. तिच्या किनाऱ्यावर आमचं छोटा गाव आहे.” त्याचं बोट दाखवीत तो म्हणाला—“माझ्या वाकट्या भावाचं नाव मंदहास, नि शोठ्या भावाचं नाव आहे अदुहास। आम्ही तिथे जण काही नोकरी मिळावी या आशेने इथं भावी वाहोत.”

मग राजा सर्वांतमने धरहासचा भव्य सत्कार केला आणि तिन्ही भावांना आपल्या दरबारात त्यांच्या योग्यतेनुसार नोकऱ्या दिल्या.

रिसमज

सोजपुर वाचात कृष्णकान्त नावाचा एक कीर्तनकार रहात असे. त्याच्या कथांना धोडरी, वणपती आणि धन्नाथ आपल्या गाय्यांची अन् वाऱ्यांची साथ देऊन छान रंगत आणत असत. आसपासच्या गावांमध्ये कथेकरीबुवा चांगले लोकप्रिय झाले होते.

एक कथा सांगण्याचे कृष्णकान्त एकदा सोळा रुपये पेट असे. शाश्विनाथ बोलता-पैकी काहीजण खुशीने बोळे-कार, पैसे देत असत. शेवटी देवाची आरती झाल्यानंतर त्या तबकात थडेने जे पैसे लोक ठाकत, ते पैसे कृष्णकान्त घेत असे. आपल्या साधीदारांना कृष्णकान्त फारच कधी पैसे देई.

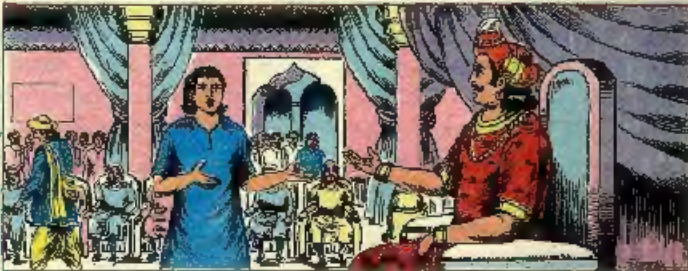
कृष्णकान्त एकदा बाहेरगावी गेला आहे असे पाहून हे तिथं सापवाले त्याच्या घरी गेले अन् त्याची पत्नी अच्युताबा हिला दोनतेने म्हणाले—“कंहीनोबाई, कृष्णकान्त

मिळणाऱ्या पैसांचा फारच थोडा वाटा आम्हाला देतात. आम्हालाही बायकांनूळ आहेत, आम्हालाही अनेक गोष्टींची जरूर असतेच—ही गोष्ट ते जर विचारात घेतील तर वरं होईल।”

कथेकरी बुवांची बायको क्षणभर विचार करून म्हणाली—“ठीक आहे. संधी पाहून तुमचं म्हणणं कानावर घाडीन मी त्यांच्या। तुम्ही आता जमीन काढणी करत असू नका.”

त्या दिवशी संघाकाळी अच्युताबांनी आपल्या नवऱ्याबरोबर साथवाऱ्यांची भेट सांगून म्हटले—“अहो, तुम्ही तर सगळ्या ठिकाणी सांगत असता की, तुम्ही जे पुराण सांगता, त्यात या साधवाऱ्यांचं हो महत्वाचं स्थान असतं. पण मग यात तुम्हाला जे पैसे मिळतात, त्यातका त्याच हिस्सा त्यांना द्यायला नको का?”

प. वा. मळे

हे ऐकून कुणकान्त बरासा समावल्याच! तो भीष्मा आनाजात बायकोला म्हणाला-
“ते बघ, हा नाचतीवला न्याय अन् अन्याय यळा आंगळ्या कळतो कर! पुन्हा कधी पावावतीत त्याच्याशी बोलायचा प्रयत्न करू नकोस.”

ज्याची काही दिवस असेच मिळून येथे. कचेकरीवुनांनी एका योग्य अशा मुलगी उपलब्ध मुलीने सोडपा खाटाभाटाने लग्न लावून दिले. नंतर थोडी वर्षीन जमीन सरेदी केली. पण अनेक वर्षे सध्या करवल्या जोक्यांसी पहिल्यासारखाच कंजुषपणा ते करत राहिले. श्रीहरी, गणपती व चन्द्रनाथ बांवा जाता ह्या अन्त्याप

सहज होईनासा शाळा आणि त्यांनी सायीला जाणे बन्द करून टाकले.

करण जाणून घेण्यासाठी कुणकान्त प्रथम श्रीहरीच्या बायकोला आवक्याच वाटले. ती म्हणाली-“तुम्ही तर खूपच दिवसांनी येत आहात आमच्याकडे! या कथा-कीर्तनाच्या नांदी लागून बायले घालक तर कुटुंबाची काहीच काळजी करीत नाहीत. आमच्या मुलीचं लग्नाचं बघ जलदत काळलेंय. आता मुळीच लकीर न करता तिच्यासाठी एकाच खळ पक्कं करायला हवं.” अशा प्रकारे तिने जायत्या कुटुंबाच्या काही बाबती स्फाला ऐकवल्या.

हे सर्व ऐकजे ऐकून येथून कुणकान्त सरळ गणपतीच्या घरी गेला. गणपतीच्या आजारी बायकोने अंशरुण वरले होते. त्याच्या भंगारा कर्णोक्त झाले कुणकान्त-जवळ तक्रार केली-“मागे कडील जाईच्या आजाराची मुळीच काळजी घेत नाहीत. तिची सध्या सुधारण्याचं काही किन्हु दिसत नाही. एकाद्या आंमत्या वैजाकडून द्रुकाज कारवायाचा झटसं तर आजच्या जवळ पुरेसे पैघेही नाहीत. आम्ही खूप सक्ती केली म्हणून कासाच ते पावातून कुटून तरी उसने पैसे आणावला गेले आहेत.”

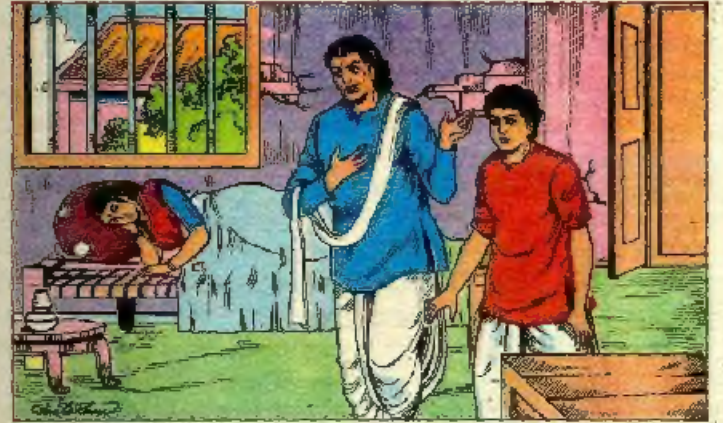
कुणकान्तने गणपतीच्या बायकोची विचारपूस केली, आजार किती बुरला आहे याचा बन्दाव घेऊन तो घेऊन चन्द्रनाथच्या घरी पोचला.

चन्द्रनाथला ओढपाकर एका काटक्या मुटव्या घटईकर चन्द्रकान्त उदास बुद्धने बसलेला होता. कुणकान्तचो हाक ऐकून तो भटाभडा बोलू लागला-“महाराज, माझ्या अरुमधलेमुळे आणि जिष्काळी पथामुळे आज आम्ही सध्या असा हातला दिवस कंठत आहोत. लाण्या-पिण्यापुरते अन् कपड्या लस्यांपुरतेही पैसे मिळवू न शकल्यामुळे मी माझ्या कामकामांना आत्तापर्यंत काहीच सुख दिलं नाही. आज यापुढे मी तुमच्याचरोबर फिरू शकत नाही,

म्हणतारा झालोय मी! जास्त हिवाफिरायची तकद नाही राहिली माझ्यात!”

“असं होय!” असे कुणकान्त हसून म्हणाला. नंतर बायला घरी पाऊन तीही साववाल्यांना त्याने बोलावून घेतले आणि गावातल्या चार वाडिल्याच्या भागसांसमोर त्याने तिथानही म्हटले-
“माझ्यावद्दल तुमच्या मनात जे काही आहे ते स्पष्टपणे अन् निरांकोचपणे कोसून टाका.”

कथाकार कुणकान्तच्या वतणूकीमुळे गांजलेल्या श्रीहरी, गणपती व चन्द्रनाथ या तिथानही कुणकान्तला अत्यंत कंजुस व लोभी म्हणून त्याच्या वागणूकीची निरनंतांना केली.

नंतर कुण्ठकान्त धरातून पैसांच्या तोंग घेव्या घेऊन आला अन् त्यांच्या समोर आला ठेवून म्हणाला—“तुम्ही माझ्याबद्दल गैरसमज करून घेतलेत, त्याला कारण मीच आहे. पण मी मात्र हे सर्व तुमच्या चल्यासाठीच केले. तुम्हाला मिळायच्या पैशातून नेहमीच वर्षे बाजूला काढून तुम्हाला मी अर्धी रक्कम देत आलो. माझ्या अंगात जी नियंत्रणाची आणि सहन करण्याची शक्ति आहे, ती तुमच्यात नाही. मी हे वन जेव्हाच्या तेव्हाच तुम्हाला दिले असते तर तुम्ही व्यर्थच खर्च करून टाकले असते. आयल्या म्हातारपणी आपले कोणतेही कर्तव्य नीवपणे करू शकले नसताना, अन् संकट झेलत राहिला असताना.”

“हो हो! तुमचे म्हणणे अगदी बरीबर आहे.” श्रीहरीने कबुली दिली.

कुण्ठकान्तने तिघांनाही त्या घेतल्या समर्पित करून म्हटले—“मी तुम्हापैकी प्रत्येकाला हे वहा-वहा तब्बार रुपये देत आहे. या पन्नाथायच्या म्हणण्याप्रमाणे तो

एकदाच मर्द, तर आपण चौघही आवा म्हातारे झालो आहोत. मी जे दिले आहे, त्यातून तुमच्या धरच्या अडचणी दूर होऊ शकतील असे वाटते मला. तरीही कधीही, कसली गरज भासली तर माझ्याकडे या. मी यथाशक्ति अन्तर तुम्हाला मदत करीन.”

मग काय! श्रीहरी, गणपती व चंद्रनाथ या तिघांनीही कुण्ठकान्तच्या पायाला शिवून त्याला नमस्कार केला. वन् क्षमा-आचना करत म्हटले—“महाराज, आपल्या हातून बूक घडली असली, तर क्षमा करा आम्हाला.”

मात्र कुण्ठकान्त काही म्हणणार, झुजपात त्याला यांमजत पावातला एक व्यक्तीकर माणूस म्हणाला—“आत एकमेकींला क्षमा कसली करायची? कुण्ठकान्त तुमच्या भल्याचा विचार करूनच, तुमच्यापुरता काही दिवस कंजूस बनला होता!”

त्याचे हे बोलणे ऐकून कुण्ठकान्तसकट सर्वच गडगडून हसू लागले!

डाकू युवराज

[७]

[तेजापति धीरसिंहाने कारखाना करून पुढेच राज्याचे सिंहासन बळकावले. नंतर त्याच्या बऱ्याचारीचे प्रमाण वाढतच गेले. त्याचा अधिकार न मनशाच्या बुद्ध मत्त्याच्या व वसन्त नावाच्या विरोधी युवकाचा मज करण्याची मोठ्या त्याने जासली. पण ऐन वेळी एका गुप्त वीराने त्या ठिकाणी पोचून दोघांचेही प्राण वाचवले. पुढे वाचा—]

एका सुप्त वीराच्या मदतीने वसन्तही गडकला; आणि म्हणाला—“मी त्या कम्बळ कोतवालाच्या हातून निसटल्याची बातमी धीरसिंहास मिळाली, तेव्हा तो रामाने शत्रुवाकून गेला! सहायक कोतवालाने हात बांधून धीरसिंहासमोर जाऊन निवेदन केले—“महाराज, प्रमुख कोतवाला आपणासमोर यामची लाज वाटत आहे.” धीरसिंहाने हे बोलणे ऐकून सहायक कोतवालाच्या सोंदून बाश कोतवाल आनन्दाने वेडा झाला; वन् कृतास्त ऐकल्यावर धीरसिंह बांशलाच हुसत्याक क्षणी त्याच्या पायावर फोटांगन

“समुधरा”

वाळत म्हणाला-“प्रभु, आपल्यासाठी मी आपले प्राणही द्यायला तयार आहे.”

“प्राण-वीण वाजवी काही जकरी नाही झूली! खरोखरच तुला प्राण गेला तर मला पुन्हा नवा कोतवाल पहायची यातायात करावी लागेल!” वीरसिंह रागावून त्याला म्हणाला.

“सरख महाराज, आपण छान डोले उचडलेत माझे! आता मी आपणाला विरोध करण्याचे प्राण हरण करीन. आज्ञा शाही महाराज!” असे म्हणत नवा कोतवाल वीरसिंहाला मुखर करून घेवून निघाला.

“बाबास! जा मला तुमच्या कोरड्या गण्या तकोत, काही भरीव काम पाहिजे!” वीरसिंहाने त्याला प्रोत्साहन दिले.

नवा कोतवाल तेवून निघून गेला. बरोबर बहा सिपाई घेऊन तो शान्तिपुरच्या नगरसीमेवरील वसन्तच्या बाबी पोचला. वसन्तचे बुद्ध आई-वडील, त्याचा धाकटा भाऊ व बहीण या सर्वांनी फरणटत ओळत त्याने बाबाच्या मध्यावर बसलेल्या चावडीपर्यंत आणले. त्या सर्वांनी तेथे उभे करून त्यांच्या छातीवर माले रोखून, त्याने निचारले-“हं जोळा, वसन्तला तुम्ही सर्वांनी कुठे लपवून ठेवले आहे?”

“हुजूर, त्याला तर राजाचे सिपाई कैद करून घेऊन गेले आहेत.” वसन्तच्या बाबांनी हात जोडून गरिबीने उत्तर दिले.

“बहा! ते तर सर्वांनाच माहीत आहे. पण आता तो कुठे आहे! कुन्या कोतवालाला घोड्यावरून ढकलून देऊन, अन् बाकी सिपायांच्या डोक्यात मूळ फेकून वसन्तला सोडवून देणारा तो बदमाश कोण आहे बोला?” गर्जून कोतवालाने विचारले.

“आमच्या भावाला कोणा वूर वीराने जेव्हा बाबवले, तेव्हा आम्ही तर तेथे नव्हतो ना? पलट आम्ही ऐकल, की त्यावेळी आपण स्वतः तिथे होता! मग माझ्या भावाची माहिती आमच्यापेक्षा

तुम्हालाच जास्त असायला पाहिजे ना?” वसन्तचा धाकटा भाऊ कोतवालाला पेचात टाकत म्हणाला.

“त्या मिरवणुकीत आपणच कोतवालाच्या मागे-मागे चालत होता मं? बाबाच अर्थ असा, की तो बुरखाचारी तेथे जाण, तेव्हा आपणही तेथेच होता!” गर्दीतला एक तरुण म्हणाला.

“अरे मूर्ख तरुणा, मी वर त्यावेळी तेथे असतो, तर तुमच्यातला एक तरी माणूस ज्यू शकला असता काय?” असे म्हणून कोतवालाने त्या तरुणाला आपल्या रेंडुन्याने मारले.

“अरे, त्या जिवाच्याला आपणका म्हणून मारत जाहाय?” एका पृष्ठ्याने विचारले.

“महाराज, शान्तिदेवांच्या राज्यात जसा वस्त्याचार कधीच घडला नाही.” गावातला एक म्हातारा म्हणाला.

“हे तर सर्व विद्रोही लोकांचेच गाव दिसतंय! जाळून टाका ते ताबडतोब! होळ रे सर्वांची राख! हूं, लावून या आण!” कोतवालाने आपल्या सिपायांना हुकुम दिला.

“हुजूर, आमचं गाव का जाळता? आम्ही काय अपराध केलाय तो तरसांना!” गावकरी एका स्वरान बोरू लागले.

तरी स्वांच्याकडे मुळीच लक्ष न देता दोन सिपाई एका घरात घुसले. चुलीतलं

जळतं लाकूड आणून त्यांनी त्या घराच्या छपराला आग लावून दिली.

घोट्या चुलीचे मिशांना पीळ देत कोतवाल म्हणाला-“छान! या पेटवून सगळी घरं! एकही घर सोडू नका. होळ रे भस्म सगळ्याचं!”

घोड्याच वेळेत सर्वत्र आगीचा डोंब उसळला! सर्वत्र घरं पेटू लागली घडाघडा! लोक आग विझवायचा प्रयत्न करत हरकटून तिकडे धावू लागले. पण एकीकडची आग विझवावी तर कुसरं वर नव्याने पेटत होतं. आगीच्या ज्वाळातूनच मधून मधून बांबू फुटण्याचे आवाजही येत होते. मोठं हूनविशारक दृश्य दिसू लागले तिथे

बाकीचा

मोठ्याच वेळात! ते पाहून सदाशिव हसत कोतवाल आपल्या शिपावांना घेऊन, मोठ्यावर नसून राजधानीकडे निघून गेला. त्या रात्री पाऊळ पडत होता. आकाश घेघाळ्यादित होते, अंधून-अंधून बिजा चमकत होत्या. उरण्यातून जयपुरी कडे जाणाऱ्या रस्त्यावर मुनि नयानां एकदाच काळत होता. त्याच्या मागून घिम्या गर्तीने वाधीन चालत होती. मुनीच्या खांद्यावर एक कुंदरसा पोपट बसलेला होता. त्या राज्याची राजधरनी होती जयपुरी. पण ते शान्तिपुरसारखे मोठे पाहून नव्हते. विसायला ती एकाचा मोठ्या खेड्या-सारखीच भासत होती. तरीही ते एक

स्वतःच राज्य होते—त्या राज्याच्या एका बाजूला सुमेध राज्य होते आणि दुसऱ्या बाजूला होता समुद्रकिनारा. बाकीच्या दोन बाजूंना घनदाट असे विचाल जंगल पसरलेले होते.

काही पिढ्यांपूर्वी जयपुरीच्या सामन्त राजाने सुमेधच्या त्या वेळच्या राजाचे प्राण एक महत्संकटातून वाचवले होते. तेव्हा-पाहून शान्तिपुरच्या राजांनी जयपुरीच्या राजांना पूर्ण स्वातंत्र्य दिले होते; आणि त्यांच्या राज्याच्या संरक्षणाचीही काळजी घेतली होती. कारण जयपुरीवर हल्ला करायचा झाला, तर हल्लेखोरांना सुमेध राज्य ओलांडून जाणेच आवडत असे.

जयपुरीच्या सध्याच्या राजाचे नाव होते शंकरवर्मा. ते मुनि जयानन्दाच्या प्रमुख शिष्यांपैकी एक होता.

मुनि विजेंन रस्त्याने जाऊन जयपुरीच्या सीमेवरील एका मंदिराजवळ पोचला. तेथे त्याने वाघिणीला म्हटले—“आता मी परत येईपर्यंत तू हजेर दांब.” आणि खांद्यावरच्या पोपटाला हातत घेऊन तो म्हणाला—“मल्ली, तू राजाचवळ जाऊन त्याला सांग की, शांती त्याला भेटायची इच्छा आहे.”

पोपट लगेच पंख फडफडवीत किल्ल्याकडे उडून गेला.

राजा शंकरवर्मा उगीचानेच जेवून, विश्राम्तीसाठी आपल्या शयनकक्षाकडे निघाला होता. हसन्यात थांबला हाक ऐकू आली—“वत्स!” राजाने मागे वळून पाहिले.

पोपट फुरकन उडून राज्याच्या खांद्यावर येऊन बसला आणि त्याने पुन्हा हाक दिली—“वत्स!”

“काय झालं मल्ली?” पोपटाला कुरवाळत राजाने विचारले.

“महात्मा,” पोपटाने सांगितले.

“असं होय?” असे म्हणून शंकरवर्माने एका शिपायाला बोलावून किल्ल्याचा दरवाजा उघडायची आज्ञा दिली.

मुनि जयानन्द शंकरवर्माला “वत्स!” म्हणून मी स्वतःच आलो इकडे.” मुनि अशी हाक मारत असे अन् राजा मुनीला म्हणाला.

“महात्मा” म्हणत असे. केवळ माच दोन शब्दांचा उच्चार करून पोपटाने आपले निरोप देण्याचे कार्य साधून घेतले.

शंकरवर्माने पुढे होऊन मुनीला मोठ्या प्रक्षिप्तभावाने नमस्कार केला व म्हटले—“महात्मा, पावसात हजेर हजेर दूर येण्याचे कष्ट का बरे घेतलेत? मल्ली-कडून निरोप दिला असताच, तर मी स्वतःच आपल्या सेवेला हजेर झाली असतो.”

“होय, गोष्ट खरीच! पण तू बाह्या बाह्यमात्र आला असतास म्हणजे सर्वांची दृष्टि तुझ्यावर केन्द्रित झाली असती; म्हणून मी स्वतःच आलो इकडे.” मुनि म्हणाला.

शंकरवर्माने ओळखले की मुनि काही गुप्त बातमी सांगण्यासाठीच आलेला आहे. राजा त्याला जादराने आपल्या महालात घेऊन गेला. त्याला कपडे बदलून ताने-तवाने होव्यास सांगून, बसायला एक उच्चासन दिले. राजाने. मुनि बसल्यावर राजाने स्वतःच्या हाताने त्याला गरम पूष दिले, आणि धुनीच्या जालने तो त्याच्या सगोर बसला.

“बत्सा, मी ऐकल की अलिकडे तू कशामुळे तरी फार व्याकुळ झालेला आहेस. खरं आहे हे?” मुनीने एकदम मुचाला हात धातला.

“होय खरंच! तसं पाहता मी स्वतः आपणाला भेटून माझी व्यथा सांगा-

यच्या विचारात होतो.” राजा म्हणाला.

“शान्तिपुरमचे घडलेल्या घटनेनेच तुला मन दुःखी आहे काय?” मुनीने विचारले.

“होय. कित्येक पिढ्यांपासून कीर्तीच्या शिखरावर असणारा राजवंश पार नाहीसा झाला. राजवंशाच्याशी नातं असूनही वीरसिंह बंडखोर बनला. त्याचे अपत्याचार विसर्गदिवस वाढतच आहेत. कोण आळा घालू शकणार त्याला? लवकरच त्याची वृष्टि आपल्या राज्यावर पडण्याचीही शक्यता आहेच ना!” शंकरवर्मा म्हणाला.

“पण बत्सा, रत्ना जुन्या वंशाचा अस्त झालेला नाही. बघ काय आहे सादया हासात!” जसे म्हणून मुनीने आपली मूठ वचडली. मधे वदक बसणारा एक सुवर्ण-हार मुनीच्या हातात चमकत होता. त्या रदकावर सुमेध राजवंशाची मोहोर अंकित केलेली होती!

ते पाहिल्याबरोबर शंकरवर्माने थोळे आश्चर्याने विस्फारित झाले.

“हा तर सुमेध राज्याच्या युवराजाचा कंठहार! आपल्या हातात कसा काय आला तो?” उत्सुकतेने त्याने विचारले.

“युवराजासह हा हारही माझ्या हाती आला आहे. बत्सा! युवराज सध्या

कुलाळा कोणत्याही प्रकारचा राजाध्य मिळत नसल्यामुळे श्रीमंत लोक आपल्या मुलांना त्यांच्याकडे शिकायला पाठवत नसत. पण त्यामुळे विद्याभांगरणा ते चालवणे काठीण जात असे जगदीच सामान्य कुटुंबांतल्या मुलांना आपले शिष्य म्हणून स्वीकारून त्यांच्या आवडी प्रमाणे ते त्यांना शिकवत असत.

या गुरुकुलात हरिणी नामाची एक मुलगी साहित्य विषय शिकण्यासाठी दाखल झाली. सगळ्यांना अभ्यास करणारा मत्की नाथ आणि खड्गविद्या शिकणारा शशिधर यांच्याशी तिची इय ओळख झाली आणि हळुहळू हे तिचेजण चांगले मित्र बनले.

हरिणीला संगीत विषय आवडे त्यामुळे मत्कीनाथची मधुर गायी ती तल्लीन होऊन ऐकत असे खड्गविद्येचा शशिधर हाही चांगला कला-प्रेमी होता, पण स्वता: माथ तो कोणत्याही विविध कलेत प्रवीण होऊ शकला नाही.

थोड्याच काळात हरिणी एक उत्तम कवयित्री बनली, मत्कीनाथ महान् संगीतज्ञ बनला अन् शशिधर ही आपल्या खड्ग-विद्येत चांगलाच पारंगत झाला.

एके दिवशी आपल्या या विद्यार्थ्यांना एकत्र बोलावून विद्याभांगराने म्हणाले— “आजपासून तुमची विद्यार्थी अवस्था संपली. तुम्ही तिघंही आता बाहेर पडून आपापले नकोन सोधा’ आणि त्यांचे कल्याण चिंतून त्यांनी आपल्या शिष्यांना आशीर्वाद दिले.

शशिधर एका धोंड्यावर बसून शेटवल्या एका जंगलातून आपल्या पावाकडे जात होता. एखाद्या काही बुरजाबारी लोक एका माणसावर हल्ला करीत असल्या दिसले त्याने ताबडतोब आपली तलवार म्यानानतून बाहेर काढली अन् तो त्या बुरजाबादींवर चालून गेला. विजेच्या गर्तीने फिरत्या त्याच्या तलवारीसमोर तं बुरजाबाद टिकाव बसू शकले नाहीत; आणि त्यांनी तेथून पोचारा केला!

काहीसा जलभी होऊन जमिनीवर पडलेला तो माणूस शशिधरला म्हणाला— “मी या देशाचा राजा आहे. तू मला ऐन वेळी मदत केलीस. तुझी खड्गविद्या प्रशंसनीय आहे.”

“महाराज, प्रशंसा करायचीच, तर आपल्या गुरुजीची करावला हवी” शशिधर मोठ्या तळतेंन म्हणाला.

“बोहो, अस होय? तुम्हे गुरुजी इतके महाभ आहेत? बरं आता तुला इत तें मागून घं माझ्याकडून.” राजा म्हणाला.

“मी आपल्या गुरुजींना—विद्याभांगराने— काही शुक्वशिष्याही देऊ शकलो नाही; इतका गरीब आहे मी! माझी इतकीच

इच्छा आहे की ते जे गुरुकुल चालवत आहेत, त्याला आपण काही आर्थिक मदत करावी.” शशिधरने विनंती केली.

राजधानीत पोचल्याबरोबर स्वतःचे शरण पणाल ठावून आपले प्राण वाचवणाऱ्या शशिधरची राजाने आपला अन्न-रक्षक म्हणून समजूक केली, आणि त्याचे गुरु विद्याभांगर यांच्याकडे आपल्या एका अधिकाऱ्याकरवी बूपचे घन पाठवले.

एके दिवशी शशिधर त्याच सहरात रहाणाऱ्या आपल्या मित्राकडे—मत्कीनाथकडे त्याला भेटायला गेला. आपल्या मित्राला राज-बरबारात तोकरी मिळाल्याचे ऐकून मत्कीनाथला फार आनंद वाटला. तो शशिधरला म्हणाला—“अरे दोस्त,

अविवेकाची चोतक तऱ्हे काय? आपला मित्र मल्लीनाथ याने विनवूनही खशिघरने राजदरबारात त्याच्या जलशाची व्यवस्था केली नाही. पण हरिणीने म्हटल्यावर याच त्याचे लगेच ती व्यवस्था केली. ही गोष्ट त्याने केवळ ईर्ष्यामुळेच केली हे सिद्ध होऊ नाही काय? या शक्य उत्तर माहीत असूनही तु दिले नाहीस तर पहा राजा, तुला मस्तक फुटून त्याचे तुकडे तुकडे होऊन पडतील."

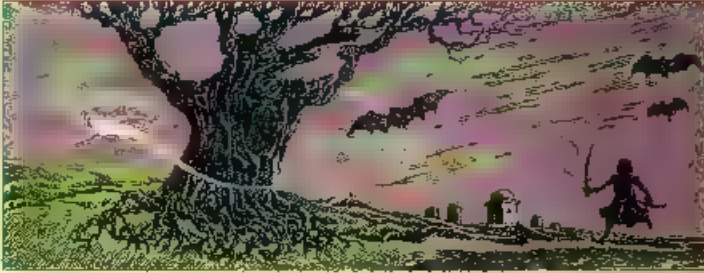
विक्रमादित्य यावर ताबडतोब उत्तरला "हरिणीच्या वर्तनावर गर्व जणू अविवेकी-पणाला स्विकारण मारण चुकीच होईल. कोणत्याही प्रकारचा राजाश्रय नष्टलेल्या गुरूकुलात तिन आपल शिक्षण पूर्ण केलं होतं त्यामुळे तिन खंगाला तर्कसंगत विचार करून कीर्ति व पैसा यांच्या मोहात न पडता आपल्या वर्गबंधूंपैकी जी आचार-विचाराने अधिक उन्नत वाटल्या, त्यालाच करले."

"आता राहिली खशिघरची गोष्ट जी मागितल्यावर मंथन करतो तो निघ

असतो. पण न मागता मंदत करणारा हा आप्त असतो त्यामुळे खशिघरने प्रथम मल्लीनाथचा सहस्रतत्या प्रमुख लोकांची परिचय केल्ले होते. त्याने लगेचच राजदरबारात मल्लीनाथचा जलसा न करवण्याचे कारण ईर्ष्या वगैरे काहीच नव्हते. बरी गोष्ट अशी की, जलशासाठी राजाची परवानगी मिळवण्याची असेल तर त्या संगीत-विद्वानाची केवळ लायकीच पुरेशी नसते, पण त्याची लायकी सिद्ध झालेली असावी लागते. नगरातल्या प्रमुख व्यक्ति आणि अन्य संश्लेष प्रेमी लोकांनी त्याच्या संगीत-कलाची स्तुति केली, जणू त्याची लायकी सिद्ध झाली. त्या नंतर हरिणीने त्यासाठी वितती करणे आणि श्रत्यक्ष जलसा होणे या गोष्टी आपोआपच घडून आल्या योगयोगाने!"

इतके बोलून राजा पीन होताच प्रेतासह वेताळ अश्रुधर हाताळ आणि पुन्हा त्या शाढावर जळून कांबकळू लागला.

(कल्पित)

वाशोबा पुरवणी-१७

माननाचा खजिना

तो कोण?

दिल्ली नर राज्य करणारा एक सुलतान होता. आक्रमण करण्यासाठी निघाला ज्या ज्या राजांची त्याने युद्धे केली, त्या सर्वांना हरवले, अशा रीतीने अनेक राज्ये जिंकून सुलतान विजयाच्या गर्वात दिल्लीला परत यायला निघाला. रथा काठी दिल्लीत एक फकीर राहत असे. सुलतान त्या फकीरवर फार चिडून होता. म्हणून फकीराच्या शिष्यांनी त्याला सुचवले - "सुलतान दिल्लीकडे परत येत आहे. आता आपण कोठे तरी दुसरीकडे जाणे योग्य होईल."

यावर फकीर म्हणाला - "सुलतानाला दिशेची तर अजून खूप दूर आहे!"

फकीराने हे बोलणे ऐकून तिथे जमलेल्या सनं लोकांना मोठे आश्चर्य वाटले. कारण तोपर्यंत सुलतान दिल्ली महाराज्या सीमेत प्रवेश करून चुकला होता.

पण सुलतान जेव्हा दिल्लीत प्रवेश करीत होता, तेव्हा त्याच्या स्वागतासाठी उभारलेले शौरण-द्वार अचानकपणे मोडून सुलतानावर पडले. नि रथातून त्याचा अंत झाला. फकीर होलत्याप्रमाणे सुलतान काही दिल्लीत प्रवेश करू शकला नाही.

या फकीराचं नाव काय? ति हा सुलतान कोण?

[पान ३६ पहा]

तुम्हाला माहीत आहे?

१. जगात सर्वात अधिक जास्त रोमकाळ अशी भाषा कोणकी?
२. जगात भूमिती नर तिहिनेला सर्वात पहिला ग्रंथ कोणता?
३. ज्ञान धारणाच्या साधारण मानकिकाने सरासरी जवळ काय?
४. जगात कायदेचे सर्वात अधिक उत्पादन कोणत्या देशात होते?
५. जगात सर्वात अधिक चित्रपट निर्माण करणारा देश कोणता?

[पान ३६ पहा]

भारत : तेज्हा आणि आता

कान्यकुब्ज नावाने प्रसिद्ध कनौज

उत्तर प्रदेशातील कसबाबाद जिल्ह्यात कनौज हे एक छोटे शहर आहे. या शहरा जवळ अर्धवर्तुळाकार क्षेत्रात प्राचीन कान्यकुब्ज शहराचे अवशेष प्रचळ प्रचळ सात किलोमीटर अंतरापर्यंत पसरलेले आहेत.

महाभारताच्या काळात निर्यापूर्वी ही कान्यकुब्ज नगरी एका महासाम्राज्याची राजधानी म्हणून प्रसिद्ध होती. सातव्या शतकात हे शहर अनेक हिन्दू मंदिर नि

बौद्धांसाठीून येणारे राज्याद नि बटाच्या चणू-चणू ध्वनींनी तुमटुमलेले असे प्रसिद्ध चीनी यात्री ह्यू-एन्-त्संगने सन ६३६ मध्ये या शहराला जेट दिली आणि ह्या आपल्या जीवनातील सात वर्षे घालविली. कान्यकुब्जला आपली राजधानी बनवून हर्षवर्धनाने राज्य केले हर्षवर्धनाने अनेक तलाव खोदले, उद्याने व राजमार्ग यांची निर्मिती केली नि यादेकडसाठी जमराळा बांधल्या. जसा श्रीतीने

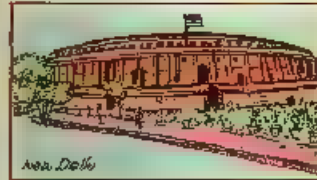
हर्षवर्धनाने कान्यकुब्जला एक सुंदर नगर बनविले

अकराव्या शतकाच्या शरभी मुसलमान महम्मदाने या नगरीवर आक्रमण केले आणि तिचा नशान भाग उध्वस्त केला. यानंतर राठोड राजांनी कान्यकुब्जाची पुनर्निर्मिती केली. शिवराय राठोड राजा जयचन्दन खजमेर व दिल्लीचा शासक पृथ्वीराज यक्ष्मासी बँर आरमिले. कारण पृथ्वीराजने जयचन्दच्या इच्छेवरुद्ध त्याच्या मुलीशी लग्न केले. याचा सूड

जयचन्द्यासाठी जयचन्दन महम्मद घोरीला पृथ्वीराज पर बदाई करण्यास प्रवृत्त केले, प्रथम झालेल्या लढाईत पृथ्वीराजाने घोरीचा पराभव केला. षण नंतर घोरीने पृथ्वीराजचा पराजय केला आणि त्याला ठार मारले

एवढ्या बरक तो गप्प बसला नाही. परत येताना त्याने जयचन्दशी युद्ध करून त्याला ही हुरबळ घोरीला सेनापति कुतुबुद्दीन याने इ.स. ११९२ मध्ये जयचन्दला ही मारले

चांदोबाच्या बातम्या

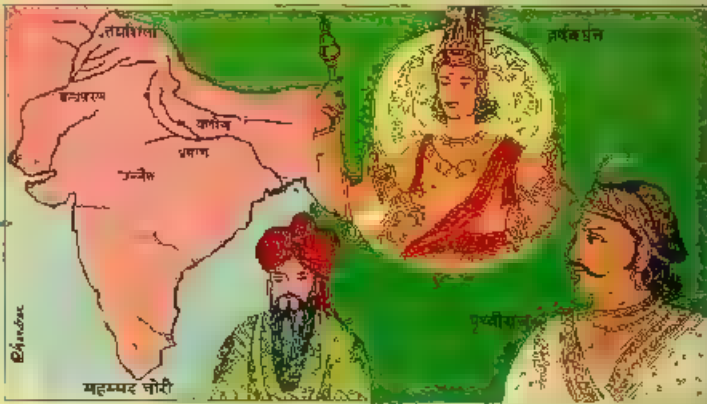
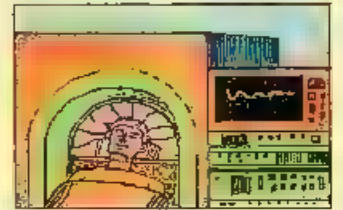
हवेलीत प्रवृत्त

अस सापडाय की बंदई शहरातील हवेली स्वा सोप्यास करण्याने बहा दिगरेड मोठल्या इतकी हानि होई. हल्ली बहुरात हवेचे प्रवृत्तण भवामक बाबने आहे आज दिल्लीची स्थिति काही विशेष संतोषजनक आहे असे नाही कारण जगातील अल्पसंख्य हवेचे प्रवृत्तण अखलेत्या बहा बहुरात दिल्ली एक आहे

मुक्तेच काही तरांनी जे सर्वेक्षण केले त्यातून ही गोष्ट लक्षात आली या मधानक इच्छणातून मुक्त होण्यासाठी सर्व सरकारी व खाजगी उद्योगाची संयोजित मोक व जनता यांनी एकजित देऊन प्रयत्न केले पाहिजेत

प्राणांचे रक्षण करणारे नवे पंथ

कर्नाटका पाष्यात अर्धा तास पर्वत कोणी घुवाला तर त्याचा मृत्यू सात्याधिवाम राहिल का ? नासनेगसर चिंताची सुरे भ्रमन बर्फीक पाण्याच्या प्रवाहात नुहाला त्याला जेव्हा वाहेर काढले तेव्हा सर्वोना बग्स की तो मेलेला आहे त्याच्या मरुचा घेतना नाहोशो झालेची होती. इण डॉ. तैरी जेम्सेलोने बनविलेल्या, यवाच्या साहायने एका विशिष्ट पद्धतीने उणवा दिवावर काही तापतातच तो शुद्धी वर आसा चिन्तित्ताहतातील हा एक सदभुत प्रयोग यानका पाहिजे

साहित्य सोनियाच्या खाणी

१. दोन सुप्रसिद्ध काव्योपयोगी पुस्तके-खर म्हणजे ती मोठ्यासाठी लिहिली गेली आहेत. ही पुस्तके कोणती?
२. कायबळच्या दोन भागांची नावे कोणती?
३. साहित्या भाषात किती प्रकारचे आहेत?
४. दुसऱ्या भागात किती प्रकारचे आहेत?
५. अभातील सर्वात मोठा काव्य-ग्रंथ कोणता?

उत्तरावली

तो कोण?

मिर्झागुलिन, सुखतान रयागुलिन

तुम्हाला माहित आहे?

१. बीमी भाषा
२. भारतात दसवी वन पूर्वे आल्या प्रसक्त लिहिलेला ग्रंथ 'सुखतान रूत
३. ५४ वर्षे
४. आपल
५. भारत

साहित्य

१. मार्क ट्वेनने लिहिलेली दोन पुस्तके- 'टामसॉयड' व 'ह्यूकीन वेरीफिकन'
२. 'बोल्ड टेस्टामेंट', 'न्यू टेस्टामेंट'
३. ३९
४. २७
५. महाभारत

प्राचीन काळी वेकव वाणि मान्यार या देशाच्या मध्ये कौमुदी नावाचा एक लहानसा देश होता जोच म्हणत असत की त्याही पूर्वी कौमुदीही एक खूप मोठा देश होता पण अनेक युद्धात पराभित होत गेल्यामुळे या देशाचे भाग शेजारील देशांना मिळवले गेले.

सध्या कौमुदीचा राजा चन्द्रकान्त होता. त्याला मुलगा नव्हता एकुलती एक मुलगी होती, तिचे नाव फ्योत्सवा. उपरर होता होता एक अद्वितीय सौन्दर्यवती व बुद्धिमान राजकन्या म्हणून ज्योत्स्नावी कीर्ति सर्वत्र पसरली

आपल्या या भुलीबुल राजाला मोठा कनिष्ठ भाट रथाग मनात निश्चय केला होता, की योग्य असा वर पाहून मुलीचा विवाह करून देऊन जाण्याच्या हाती राज्यही सोपवावे एक दिवस राजकन्याला

तो म्हणाला- "बाळा, बला वाटलं होत की, कुठ्या विवाहाचा प्रसन्न अतिशय सोपा आहे पण आता वाटतय की तो एक राजनैतिक प्रसन्न बनून रहाणार आहे! आपल्या दोन्ही बाजूच्या नातिकाळी राज्यांची तुला माहिती आहेच. मला अस कळले की त्यापैकी केकयचा राजकुमार सिंहवर्मा बाळा तुझ्या सौन्दर्याच फार आकर्षण वाटत आहे आपल्या गुप्त हेरांकडून मला अस समजले की वेळ आली तर मुद्दही करून तुला तो आपली अर्धांगिनी बनवायच्या विचारात आहे."

"माता मान्यार राजकुमार कुण- वर्याच्या मनात काय आहे हे तर आपल्याला माहीत नाही, पण तरीही चांगला लायक राजकुमार आहे तेव्हा असे वाटत की तोही केकय राजकुमाराशी स्पर्धा करू पाहील. या बोवापैकी कोणाला एकाला तू

आनंदमति धारणे

बरलस तर, मला वाटत की, हुनच्याशी युद्ध चढल आहे.”

चन्द्रकांत पुढे बोलू लागला—“मी आता जे सांगणार आहे ते आपल्या परातलेच आहे तुझ्या आईचा हट्ट आहे की तुझा विवाह आपल्या छोट्या भावाशी, म्हणजेच तुझ्या छोट्या मामाशी व्हावा. तिची प्रवृत्त प्रवृत्त अशी की आपल्याला मुलगा वसल्यामुळे, इतर कोणी बाहेरचा राजकुमार माझ्या गादीवर बसवल्याने, चाकटा माझ माणिकवधूचीच आपला जावई बनून या देशाचा राजाही वनावा मी अजून या समस्येचे योग्य उत्तर शोधू शकलो नाही, म्हणूनच हे सर्व तुझ्यासमोर मांडत

आहे आपले मित्रच आपले शत्रू बनून रक्ताची नवी वहाण्याचा प्रसंग न येईल अशा प्रकारे मोठ्या दक्षनेने तूच आपल्या विवाहाचा प्रश्न सोडव. ही जबाबदारी मी आता तुझ्यावरच सोपवत आहे’

हे सर्व बोलणे ऐकून ज्योत्स्ना म्हणाली—“बाबा, मला या सर्व गोष्टी शाहीत आहेत या अडचणीला कस तोंड द्यायचे हेही मी ठरवून ठेवले आहे. जी तरुणा माझ्याशी विवाह करू इच्छित असेल, त्याला मी तीन प्रश्न विचारणार आहे. या तिन्ही परीक्षा ओ सकल होईल, त्याच्याजोष मी विवाह करीन आता मुन्ही ही गोष्ट सर्व राजकुमारांना कळवायची व्यवस्था करा’

आपल्या मुलीचे बोलणे ऐकून राजाने कुतुहलाने विचारले—“तीन परीक्षा? कसल्या त्या?”

यावर हळूच हसत ज्योत्स्ना म्हणाली—“आता बाई कशाला काळा? लवकरच तुम्हाला सर्व विलेक.’

ज्योत्स्नेच्या सूचनेप्रमाणे लवकरच विविध देशांकडून दूत रवाना केल गेले. इकडे परीक्षासाठीही आवश्यक रथा सोयी केल्या गेल्या या स्वर्गेत भाग घेण्यासाठी पुष्कळसे राजकुमार आले आणि पराभूत होऊन परतही गेले

मातस्तर माणिकवधूमा, सिंहवर्मा आणि कुणवर्माही दोन दोन दिवसांच्या अंतराने येऊन पोचले. आपल्या मूक्त हेरांकडची ज्योत्स्नाने त्यांच्या हालचालीवर नजर ठेवायची व्यवस्था केली त्यांच्याकडून तिच्या असे समजले की माणिकवधूमा व सिंहवर्मा एकमेकांचे चांगले मित्र बनले आहेत पण कुणवर्मा अन् या दोघांचा अजून साधा परिचयही झालला नाही हे ऐकून ज्योत्स्नाला मनातल्या मनात हसू जाले. मंतर ही खबरही मिळाली की, माणिकवधूमा आणि सिंहवर्मा दोघही त्या परीक्षेत भाग घेऊन पराजित झाले. ही बातमी मिळताच आपल्या पित्याला सांगून कुणवर्माच्या निवासस्थानाच्या कडक सुरक्षापाची व्यवस्था ज्योत्स्नाने करविली.

दुसऱ्या दिवशी कुणवर्मा परीक्षागृहात पोचला. तिथे धागेदरच हजर असल्या ज्योत्स्नेच्या सख्यांनी त्याचे सादर स्वागत केले, आणि त्या त्याला एका बाळगात बसवून गेल्या. त्या बाळगाच्या भिंतीवर सर्वत्र तऱ्हेतऱ्हेची चित्रे लटकवलेली होती. त्यातच मध्ये अर्धव सुंदरी राजकुमारी ज्योत्स्नाचे चित्रही प्रदर्शित केलेले होते

ती सर्व चित्रे कुणवर्माला दाखवून सख्यांनी त्याला विचारले—“या सर्व चित्रात सौन्दर्य व चित्रकाराच्या प्रतिभेच्या दृष्टीने

चांगले

सर्वात श्रेष्ठ असे चित्र काणत आहे हे आपण सांगावे.’

यावर कुणवर्माने आपलं डोके हलवून त्यातील एका चित्राकडे तसेच केला व म्हटले—‘तुम्ही एका उत्तम चित्राची जी लक्षणे सांगितलीत त्या दृष्टीन हेच चित्र सर्वात उत्तम होय. सर्व लक्षणांनी युक्त असे चित्र आहे हे!’

त्या चित्रात रंगीबेरंगी फुलांनी भरून गेलेल्या झाडांच्या मधे उभी असलेली एक गाय मोठ्या प्रमाने बापल्या बासराला चाटत आहे, आणि तिच्या लवळच पूर्ण-विकसित अशा कमळांनी विभूषित अशा तलाव असल्याचे दृश्य चित्रित केलेले होते.

संस्थांनी ओठ मूकपुन पुन्हा विचारले-
“इतक्या साऱ्या चित्रातून आपणाला हेच
चित्र पसंत पडेल? आमच्या राजकुमारीच्या
अपुढे सौन्दर्यविक्षाही आपणाला या
चित्रातलेच सौन्दर्य अनुपम वाटत आहे?”

स्यांच्या बोलण्यावर हसून कृष्णवर्मा
म्हणाला-“कंवाचित् राजकुमारीच्या
प्रसंगावर उत्तर देण्यासाठी बालक्या युवकांना
पावरवून सोडण्यासाठीच तुमची नमणुक
हालेली असावी तुमच्या राजकुमारीनेच
मुष्टाला बसे बोलण्याला सांगितलेले असावे.
खरं म्हणजे हेच चित्र सर्वात अग्रिम आहे.”

“खरं मग आपलं म्हणणं बरा बिस्ताराने
मांडा बरं?” सख्यांनी म्हटलं

“बेव्हा कोणी कला-दृष्टीने सौन्दर्याची
समीक्षा करतो, तेव्हा त्याने आपले आणि
निर्मळ असा नैसर्गिक सौन्दर्याचाच प्रथम
स्वान घाने असास्वत आणि नवरत्नपूर्ण
मानवी सौन्दर्याला अर्वातच दुसरे स्थान
मिळेल मानवी सौन्दर्य स्पष्ट असत.
स्वतः देखावत करण्यासाठी चित्रकाराला
जास्त श्रम करायची आवश्यकता नसते
पण निस्सर्गाच सौन्दर्य स्पष्ट असत. ते
अस्पष्ट सौन्दर्य मनमोहक रंगांनी रेखा-
वणारा हा विचकार आपल्या प्रयत्नात
पूर्णतः सफल झालेला आहे म्हणून हे
चित्र उत्तम होय” कृष्णवर्माने आपलं
म्हणण स्पष्ट करून सांगितले.

हे उत्तर ऐकून ज्योत्स्नाच्या सख्या
त्याला प्रणाम करून म्हणाल्या-“आमच्या
राजकुमारीला हेच उत्तर प्रवेशित झोट
आता आमचा दुसरा प्रश्न पहा” असे
म्हणून स्यांनी कृष्णवर्माच्या हाती एक
साडपत्र दिलं.

त्यात लिहिलं होतं-“जिवाहेच्छु स्त्रीने
पुरुषाच्या बाबतीत, आणि पुरुषाने स्त्रीच्या
बाबतीत दोन मुद्दे विचारात घेऊ नयेत.
ते मुद्दे कोणते?”

हा प्रश्न घालून कृष्णवर्मा उत्तरला-
“पुरुषाने केवळ स्त्रीचं सौन्दर्य पाहून व
स्त्रीने पुरुषाचे ऐश्वर्य पाहून विवाह करू

नये. कारण सौन्दर्य हे अवास्तव असते.
ऐश्वर्याच्या बाबतीतही हेच सत्य वप्याच
अंदांनी लागू पडते

या उत्तराने सख्यांच्या चेहऱ्यावर
प्रसन्नता झळकली. त्यांनी ताबडतोब बापून
त्याला प्रणाम केला आणि त्या म्हणाल्या-
“राजकुमार, आपण आमच्या ज्योत्स्ना-
देवीच्या दुसऱ्या परीक्षेतही उत्तीर्ण झालात
आता शेवटच्या परीक्षेचही उत्तर द्याव.”

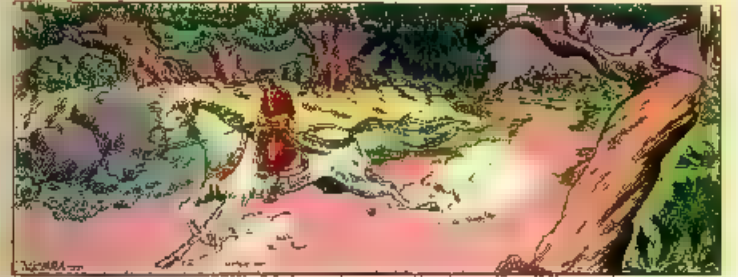
असे म्हणून सख्या आत गेल्या आणि एक
छोटीशी खबरी पेटी आणून त्याच्या हातात
देऊन म्हणाल्या-“आमच्या राजकुमारीने
आम्हाला सांगून ठेवले होते की जो राज
कुमार पहिल्या दोन परीक्षात उत्तीर्ण
होईल, त्याच्या हाती ही मंजूषा द्यावी.
तिचे रहस्य जाणण्यासाठी आपणही एक
दिवसाची मुदत दिली जात आहे आता
आपण ती वेळ आपल्या निवास-स्थानी
जाऊ शकता.”

मंजूषा घेऊन कृष्णवर्मा आपल्या निवास-
स्थानी पोचला आणि बारकाईने तो त्या

पेटीकडे पाहू लागला. चौरसाकार
असलेल्या त्या पेटीच्या सभोरच्या व
बाजूच्या भागांवर सुन्दर चित्रे कोरलेली
होती पेटीत निरनिराळ्या प्रकारची
वाळलेली व आली पाने, काटे वन् बोटबेसे
गवत-जसे सर्व मिसळून ठेवलेले होते.
मंजूषेवर प्रभातवालीन सूर्याचे चित्र काढून
त्याच्या खाली एक झाड दाखवलेले होते
आजाला दोन सापांनी विलखा घातलेले
होते त्या वृक्षाच्या चारी बाजूला बेल
कोरलेले होते.

ते सर्व पाहून त्या पेटीचे रहस्य तयजत्या-
प्रमाणे कृष्णवर्माने आपले डोके हलवले
नंतर त्याने आपल्या एका सेवकाकरिता
ज्योत्स्नाला निरोप पाठवला की, त्याला
आणखी तीन दिवसांची मुदत हवी
कृष्णवर्माची ही मागणी मजूर करण्यात
आली त्याच विचारां बंधार झाल्यावर बेच
बदलून तो बोटभावर स्वार होऊन कोमुदी
देवाच्या पूर्वे दिशेला निवून गेला.

(पुढील अंक संपादित)

संन्यासी कोण ?

एके दिवशी बर हुंगारणा वेळ नव्हत व सुनन्द नावाचे दोन संन्यासी एका अरण्यातल्या हस्तपावकन धावत होते. त्यांचे मूळ ज्ञाननेत यांना कायम तेव्हा खुपच दूर होते. अंबार होण्यापूर्वी अरण्यात पोचण्याच्या विचाराने ते सरवार पांथ उचलत होते. वाटेत एक नदी आकरी व्हाली. नदीत पायी तसे मूळच्यामर्यात होते, पण घारेला वेग मात्र चांगलाच होता !

हे तरुण संन्यासी नदी पार करणाऱ्याची पांथ्यात पाय धालताना, इतक्यात त्यांना एक तक्षी त्या पांथ्याच्या घारेकडे पाचरल्या खबरेने गहात उभी असलेली दिसली.

“तार्ही, कोण बघितेस तू ? कुठे जायचंय तुला ?” सुनन्दने त्या झुलीला विचारले.

“वा नदीच्या पलिकडल्या विनाच्यावर आमचं गाव आहे. पांथ्याचा वेग राहून मला खोली घाटलेय !” तक्षी उत्तरली.

“बघी ओलांगायला आी मदत करतो तुला. ये इकडे” असे सुनन्द सुनन्दने तिला

कापल्या दोन्ही हातांनी उचलले अन् पलीकडे नेऊन सोडले

कुठकलेले सुनन्दकडे पाहून ती खड्गी वापल्या गावाकडे निघून गेली

नंतर ते दोघे संन्यासीही आपल्या मूळच्या आवककडे चालू लागले. वाटेत एक-दोन वेळा सुनन्दने मगला हाक मारली, पण त्याला काही उत्तर न देता थप मूळकडेने चालत राहिला !

दीर्घ जेव्हा अंधसाजवळ पोचले, तेव्हा नन्दने हीन स्वरात विचारले—“सुनन्द ! आपण सर्वसंग परित्याच केलेले संन्यासी आहोत ना ? आपण तर कोकडे वोकडे वर करून पहायचेही नव्ही, व्हावा वरिस्वितीत नदीच्या त्या वाळूच्या तटावर तू त्या तक्षीशी बोललास ! अन् इतकेच नव्हे, तर तिला आपल्या दोन्ही हातांय उचलून नदी ओलांडून विलोस ! संन्यासी बनला आहेस तू, तुजं हे कृत्य संन्याशाचा योग्य आहे काय ?”

वावर सुनन्दने उत्तर दिले—“अरे नंद, मी वर त्या तक्षीला नदी पार करून देऊन, तिचे सोबूनही दिवस पण मला वाटत, तू भाग असूनही तिचे ओझे वहत बघिते !”

संन्यासी देव

शोष्ट खूपच जुनी आहे कीज देशातल्या

एका गावात 'चांगला' नावाचा

एक मावाचा एक छोऱ्या विकणाचा

व्यापारी रहात असे. पिढ्यान् पिढ्या

त्याच्या कुटुंबाचा हाच वंश चालत

आलेला होता

परन्तु पित्याच्या मृत्यूनंतर त्याला हे

काम लावडनासे झालं. पण त्याच्या मनात

ही सीतीही बर करून होती की आपण

अचानक आपला धन्दा सोडून दिला तर

आपला 'चघत्या देव' बघल्यावर नाराज

होईल ! त्यामुळे धन्दा सोडून न देता तो

अगदी निष्काळजीपणे टोऱ्या खिळू लागला.

गावचे लोक त्याच्या या जागणुकीमुळे

त्याच्यावर नाराज झाले, अन् त्यांनी

अवज्याचा गावातल्या 'चांगला' नावाच्या

विण्याला आपल्या गावी बोलावून घेतले.

राहून अशावे—असे चांगलाला वाटले,

चांगलाने घराचा छान जम बसवला.

चांगला एक दिवशी आपल्या दुकानात

आरामात बसला असताना, अचानक त्याला

दिसले की, चांगलाच्या दुकानात एक

संन्यासी शिरत आहे. त्याच्याजवळ

नमकथरा सोनरी रंगाचे एक धुरगाने

कातबं होय त्याची एक पिशवी शिवायला

सागून, कातबं चांगलाच्या हाती सोपवून

तो संन्यासी निघून गेला चांगलाने छान

पिशवी तयार करून दुकानात टांगली

पण पुढल्याच दिवसापासून चांगला

गावातल्या लोकांना, पैसे न घेताच टोऱ्या

देऊ लागला, अन् कोणी संन्यासी बगैरे

आले तर त्यांना तो जेवणही देऊ लागला !

योड्याच दिवसांपूर्वी आपल्या गावात

आलेला हा चांगला इतका दानधर्म कर

जाणून आहे; तेव्हा त्याच्यामार्गे नवकीच

विण्याला आपल्या गावी बोलावून घेतले.

राहून अशावे—असे चांगलाला वाटले,

अन् त्याचा पत्ता लावायचे त्याने ठरवले

जीनमचील लोककथा

एके दिवशी बांगलाने आपले दुकान बंद केल्यानंतर चांगला त्याच्या दुकाना-बबळ गेला आणि दाराच्या फटीतून बात पाहू लागला. दुकानात बांगला संन्यासा-साठी बनवलेली ती पिशवी हलकत उभा होता, अन् त्यातून सोन्याची नाणी खाली पडत होती!

बांगलाचा आपल्या डोळ्यावर निरुत्साह बसेना! त्यात दुसऱ्या दिवशीही ते दृश्य पाहून घतक आणि त्याच्या मनात ती पिशवी हळपण्याचा विचार बोटू लागला.

दुसऱ्या दिवशी काही काळासाठी बांगला दुकानातून बातल्या खोलीत गेला असे वाटून, बांधीची घाटण एवढा असकला चांगला घटकून त्याच्या दुकानात फिरला अन् भितीवर लटकवलेली ती पिशवी वेळून त्या जागी तशीच विसणारी कुसरी पिशवी ठेवून आपल्या दुकानात परत आला.

त्या दिवशी संन्यासासाठी बांधलेले दुकान बंद करून बांगलाने ती चोरून आसलेली

पिशवी घटकून पाहिली पण त्यातून काही नाणी-विणी बाहेर पडली नाहीतच; तरत त्याच्या बरातले सर्व सोन्याचे दागिने मात्र भवितक नाहीसे झाले!

चांगला बाबळून जमून बांगलाकडे गेला त्याने आपण केलेल्या दुष्कृत्याचा पाडा त्याच्यापुढे दाखला आणि आपलं रक्षण करण्याची विनंति केली. थोड्याच वेळात तेथे बऱ्याच लोकांची गर्दी जमली त्या गर्दीतूनच एक संन्यासी पुढे येऊन म्हणाला—“बांगला, तुझा आपल्या धंद्यावर विश्वास नाही म्हणून आजपासून ही पिशवी—ही सोडीच तुझ्या निर्वाहाचे माषन बनून राहिल.” इतके बोलून तो संन्यासी एकदम अदृश्य झाला.

रस! त्या दिवसापासून ती सोडी खान्द्यावर लटकावून चांगला मीक मागून आपले पोट भरू लागला लवकरच ही बातमी सर्वत्र पसरली लोक म्हणू लागले की, ‘घन्याच’ देन ‘च संन्याशाच्या रूपाने तेथे आला होता

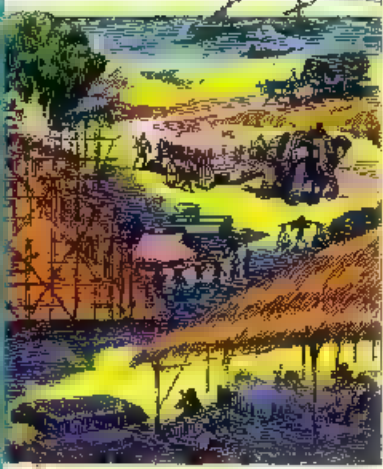
श्रीजमनाथचा इतिहास

राजा इन्द्रसुम्न अवती राज्यावर राज्य करीत असे. तो मोठा वर्मात्मा होता. त्यापुढे त्याच्या राज्यात सर्वत्र जावादी-आकार बसे. प्रजा सुखी होती, हुणाला युद्धाची भीति नसे. आज-बाग्य व एही-नुषाची कमतरता नसे. कोधी दान दिलं तर ते घेणारा कोधी नव्हता. कारण राज्यात ज्याला कशाचा अभाव आहे असा माणूस नसे. राजा इन्द्रसुम्न कल्पापेयी होता, तो शवि व पंडितांग माथव देत असे. त्याचे उत्तम गुण व भारघी शासन यांची प्रशंसा करणारी अनेक काव्य कवींनी रचली.

इतकं सगळं थसलं तरी राजाच्या मनात कसका तरी मसतोष असे. तो त्याचे मन

उद्दिग्न करून टाकी एकरा राजाचीही मजात इच्छा घकट झाली जणू काही आकाशातील काळे वग अदृश्य होऊन चन्द्दाने आपले शीतल बांधणे सर्वत्र पसरून टाकावे! सहज त्याच्या मनात एक विचार आला. मावी पिढ्यांच्या बवतासाठी यात्रास्थान होईल असे एक भव्य मंदिर आपण निर्माण करावे हा विचार मनात येताच राजाच्या मनातील असतोष मावळून गेला. तरी पण त्याच्या पुढे एक प्रश्न उभा राहिला की या नवनिर्मित मंदिरात कोणत्या मूर्तीची प्रतिष्ठापना करायी? त्या दिवशी शोपण्या-पूर्वी राजाचे खूब गंभीर चिंतन केलं आणि त्या सन्दीकच त्याला झोप लागली ओघेत राजाला एक स्वप्न पडलं स्वप्नात त्याला

एक बाणी ऐक वाली- तु प्रथम मंदिर बांधून पूर्ण कर योग्य वेळी तुला मूर्ति प्राप्त होईल !'

राजा प्रसन्न अंतःकरणाने शीघ्रतः उठला सकाळ होताच त्याने आपल्या सर्व संध्यांना बोलवून ज्ञानि आणि आपल्या मनातील इच्छा त्यांना सांगितली यानंतर वास्तुशास्त्रज्ञांना बोलवून मंदिर बांधण्यासाठी योग्य स्थळ निवडून करवण्याचा आदेश त्यांना देण्यात आला. हसेच ज्योतिषांना निमंत्रण देऊन मंदिराच्या पायाभरणीसाठी एक शुभ मुहूर्त निश्चय करून घेतला गेला.

यानंतर एका शुभ मुहूर्तावर पूर्वे समुद्राच्या किनाऱ्यावर एक विशाल प्रदेशात आगम

शास्त्रांच्या नेतृत्वाखाली मंगल वाद्ये व वेद-संवाच्या गोषात नव्या मंदिराच्या बांधकामाचा शुभारंभ झाला.

मंदिर बांधण्यासाठी आवश्यक असलेल्या मोठमोठ्या शिळा बुर बुरच्या पर्वतावरून आल्या. समुद्र व नद्यांच्या जल-मार्गाने जहाजातून व पावावरून विहती जुपलेल्या वाहनांवरून या शिळा समुद्र-किनाऱ्यावरील बांधकामाच्या ठिकाणी पोचविण्यात आल्या. येथल्या कामांकोषातून आलेले हजारो शिल्पकार व कारागीर रात्र-दिवस मंदिराच्या बांधकामात गुम झाले. अज्ञा व अज्ञापूर्ण त्यांच्या अंतःकरणातील उत्साह आणि अथक परिश्रमातून त्या कठिण शिळातून मोठक फुलं हुंखू लागली. एकाहून एक तरत शिल्पाकृति निर्माण झाल्या काही वर्षांतच मंदिराचे बांधकाम पूर्ण झाले या गगनचुंबी भव्य मंदिरावर समुद्राच्या लाटा मंजून नित्य आदळू लागल्या.

मंदिर नर बांधून तयार झाले. सर्व जण एकच प्रश्न विचारू लागले-“मंदिरात परमेश्वर कोठे आहे?” राजा इन्द्रधुम्रा हो या सर्वची भरीरपणे विचार करू लागला, त्याला मोठीच चिंता वाटू लागली. एक दिवशी राजाने मंदिराच्या शाधान्यात प्रवेश केला वि डोळ्यात अंधू आणून

म्हणाला-“परमेश्वरा, या मंदिरात कोणत्या स्थानात तू अचिच्छित होणार आहेस? भूति प्रकट होण्याची ही वेळ बजून आली नाही का? आगली किती दिवस आम्हाला वाट पहावी लागणार? किती परिश्रमपूर्वक हे देऊळ बांधले, आणि आता या देवळात परमेश्वराची मूर्ति नाही! हे पाहून कोक मला हंसणार नाहीत का?”

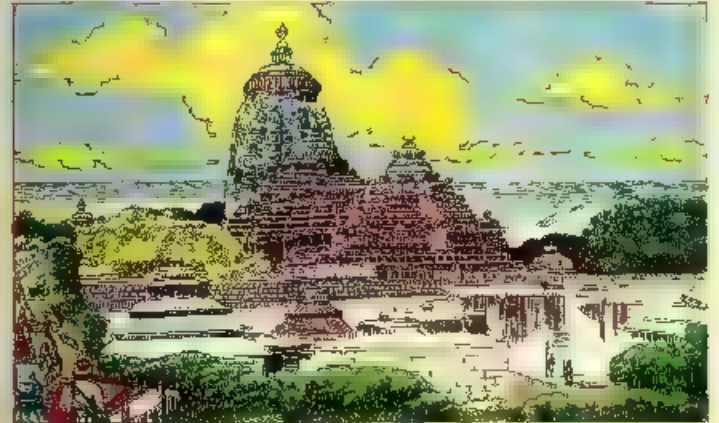
त्या दिवशी रात्री राजाला पुन्हा एक स्वप्न पडले. त्या स्वप्नात त्याला एक दिव्य संदेश मिळाला-“हो जवळच परमेश्वर श्रीकृष्णाच्या रुपात आहे! शोधकस तर तो कृपा-निधान तुला वसा होईल निश्चित!”

भक्तांशी छपडावाचा खळ खेळणं हा श्रीकृष्णाचा स्वभावच आहे राजाला हे

कळून चुकल की हे काम अगदी सहज होणारे नाही. विवेकशील व निर्मल हृदयाच्या भक्तालाच तो सापडू शकेल. म्हणून राजाने हे महत्कार्य आपल्या दरबारातील चार पंडितांवर सोपविले चारी पंडित आन विधाना रचाना झाले.

सर्वात अल्पवयीन पंडित विद्यापति पुर्व दिशेकडे निघाला. काही अंतर चालून गेल्यावर तो उत्तरेकडे वळला तिथे त्याला एक जंगल आढळून निघायला लागले त्याने मनातल्या मनात श्रीकृष्णाची प्रार्थना केली ति म्हणाला-‘परमेश्वरा आता पुढील सर्व जबाबदारी तुझीच.’ जणू

श्रीकृष्णाचा स्वभावच आहे राजाला हे

आहे असा विचार करून त्याने अंगलात प्रवेश केला. हळू हळू जंगल मनघाट होत गेले.

जंगलाच्या मध्यभागी त्याला एक डोंगर दिसला. डोंगराच्या बऱ्या बाजूला लवबद्ध समोताचे सूर एंऊ येऊ लागले. 'हा एंऊचा संगीत-पवेंत तर नाही?' असा विचार करीत विद्यापति त्या डोंगराजवळ गेला. मदन, वांसरी आणि टाळ्यांच्या समिध ताळावर मधुसूत गाणं ऐंऊ येत होतं. विद्यापतीच्या लक्षात आलं की या संगीत लहरी डोंगरा पलीकडून येत आहेत.

त्याने डोंगरावर चढून पलिकडे पाहिलं. डोंगराला लागून एक सुंदर दरी होती.

नि तिथं काही भिल्ल तरणी नाचत राहत होत्या. डोंगराच्या आखाती कांदी हातात धरून विद्यापति ते मनोरम दृश्य पहात राहिला, अरेश कंठर ती पायी चालून आला होता, त्यामूळ त्याला हे दृश्य विशय आल्हाददायक वाटलं.

एकाएकी वाघाचे गर्जन ऐंऊ तो घाबरला नि त्यातं मातं चळून पाहिलं. वाघ गर्जना करीत त्याच्याच रोजानं येत होता. काय करावं हे घटका भर त्याला समजेलना. या विचित्र परिस्थितीत तो बेसुद्ध होऊन साली पडला.

एका युवतीने वाघाला हाक मारली- "रावा!" ती ऐंऊन वाघ निरचल उभा राहिला.

त्या युवतीने पुन्हा पुकारलं- "परत ये!" वाघ परत फिरला आणि हळू हळू त्या स्त्रियांच्या बाजूला चालू लागला. त्याला बोलविणाऱ्या युवतीच्या जवळ जाऊन तिच्या पायांशी एकाद्या बालकाप्रमाणे जाऊन बसला. त्या युवतीने वाघाच्या पाठीवरून प्रमाने हात फिरवला. तेथील सर्व दिग्गजा ही युवती अधिक लंब व सुंदर होती. विचं नाच होत ललिता. भिल्ल सरदार विदवावसूची ती एकुलती एक मुलगी होती.

ललिताच्या आज्ञेवरून दोन स्त्रिया अंगुळ पडकल्या विद्यापतीकडे गेल्या आणि

केळाच्या पानाचे त्याला वारा चालू लागल्या. एक स्त्री जवळच्या घन्यावर गेली आणि कमल-पत्राच्या द्रोणात पाणी घेऊन आली. तोंडावर पाणी सिंपकल्यावर विद्यापतीने हळू हळू बोटं उचढलं. त्या स्त्रियांनी विद्यापतीला पायला पाणी दिलं.

आता कसिता विद्यापतीजवळ माखी आणि म्हणाली- "महाराज, कसा माहीत नाही की आपण कोण वसावा? आपणास कोठे जायचे आहे ते हवे सला ठाऊक नाही.

कसाचित जंगलात रस्ता चुकून बापण येथे बसला असाल! अशा स्थितीत आपणास येथे सोडून जाणे माझ्या मनाला काळत नाही. आपण माझ्या बरोबर आनंदा वस्तीवर चलाऊ?"

ललिताच्या बोलभावावर विद्यापती फार खुश झाला. तो तिच्या बरोबर जायला तयार झाला.

ललिता पुढं जाली नि रस्ता दाखवू लागली. मार्गे विद्यापती नि ललिताच्या मैथिली चालू लागल्या काही कंठर चालून गेल्यावर ललिताने एक मैथिलीला बोलवून सांगितलं- "तू थोडी पुढं जा आणि बादांना आ पाहुण्यांच्या बागमनाची वचना दे." ती वादत निघाली आणि थोड्याच वेळात वृक्ष-राखीत अदृश्य झाली.

काही वेळानं समोरच्या डोंगरावरून आआनुबाहु भिल्ल सरदार विद्यापति येथे येऊन पोचला. त्याने हात जोडून विद्यापतीला नमस्कार केला आणि नम्रपण म्हणाला- "मी अंत करणपूर्वक आपल स्वागत करीत आहे या."

उत्तरादाखल प्रणाम करीत विद्यापती म्हणाला- "मी महाराज इंदुमुस्ताच्या आदेशावरून एक देव-कार्य करण्यासाठी इकडे आलो आहे."

विद्यापति विद्यापतीला आदरपूर्वक आपल्या वस्तीवर घेऊन गेला आणि त्याचे योग्य ते आदरातिथ्य केले. विद्यापति एक महान् पंडित आहे हे बापण विद्या-

बसूला बापल जामेंर जाका. बिद्यार्थीने काही विषय लेवे रडून सर्वन-आत्मसादीक नाही म्हणजे नर्न प्रतिपादन कराने अची त्याने बिद्यार्थीला विनंती केली

बिद्यार्थीने ही विनंती जाण्य केली काही दिवस इथेच राहाने जसा त्याने बिचार केला. सुति व स्मृति या संवादीक काही सलोक संजून त्यांचा अर्थ व तात्पर्य बिद्यार्थीने जबाहरनासह समजावून लागू लागला. त्याची ही प्रकल्पने बिद्यार्थीने व ललितता मोठया भावनेने देऊ कागळी

या नववीत बिद्यार्थीला कळून चुकलं की ललितता त्याच्याकड बिद्यार्थी जाकवित जावेअरी आहे. पण जे कार्य करपासाठी

तो राजधानीसुत निवाळा होता, ते जस्यत म्हणवावे होते. म्हणून त्या कामाबाबत निवत करीत तो सधाम कादा परमेस्वराने ज्ञान करीत राहिला

बिद्यार्थीने याच बिद्यार्थी एकाएकी जाकारी पडला ललितता बिद्यार्थीच्या कथळ राहून त्याची सेवा-सुरक्षा केली. हळुहळू ते दोघे एकमेकांच्या अधिक जवळ जावे बिद्यार्थीच्या ही ललितता बाक कि त्याच ललितता वर प्रेम बसल जाते. बिद्यार्थीने इच्छा प्रकट केली की त्या बोवांनी बिबाह-बंद म्हणे बिद्यार्थीने हे ज्ञान केले

जसंत जसुत पुक जाका सर्वन हिरवेगार माळीचे बसरलं मेले. ईवी-जरीची फुलांचा जाकल बास भातावरजात बरवळु जागला कोकिळांची कुहु-कुहु जाचि बिठल युवतीच्या मूख-जागाच्या मुलमुल भातावरजात ललितता बि बिद्यार्थीने यांचा बिबाह जसंत बाटा-भाटात जाजरा जाका

मोठया ज्ञानबात काही विषय मेले ललितताची ललित कल्प बिद्यार्थीला कूप बसलता बाटली बसली तरी एक दबकल त्याच्या घनात सतत बसत होती. जे देव कार्य करपासाठी तो राजधानीसुत बाहेर पडला होता, ते जसून पुणे जागल नव्हत

या काळात एक गोष्ट विद्यापतीच्या लक्षात आली. विवाहाबद्दल रोज पहाटे उठून कोळ इरी बाहेर जातो नि सूर्यादयानंतरच परत येतो. अर्धेकर बाबळ असो, मुसळधार पाऊस असो, त्याच्या हात कोदंडाच काही टाळत नसे. विवाहाबद्दलचा हा नियमित कार्यक्रमबद्दल विद्यापतीला मोठे कुतूहल वाटे. विवाहाबद्दल रोज पहाटे जातो तरी कोठे हे जाणाऱ्याची उत्कण्ठा त्याच्या मनात निर्माण झाली. एक दिवशी त्याने ललितेशी याबाबत बोलणे केले.

ललिताने विद्यापतीला समजाऊन सांगितले "ते आमचे एक वंशगत रहस्य आहे. ते कोणाच्या हात सांगणे इष्ट नाही, तरी पण आपण माझे पति आहात, म्हणून आपणापासून ते छपवून ठेवणे मला योग्य वाटत नाही. म्हणून थोड्या अंतरावर एक लव आहे, त्या लग्नात जो परमेश्वर आहे, त्याची आम्ही पिढ्यान् पिढ्या पूजा करीत आलो आहोत. त्या परमेश्वराची पूजा करण्यासाठी माझे वडील रोज तैयार

असतात. बस सांगतात की माझ्या वडिला-प्रमाणेच माझे आजोबा व पणजोबा ही या आराध्य देवाची पूजा करीत असत."

विद्यापति उत्साहाने म्हणाला "त्या परमेश्वराचे दर्शन करण्याची माझे कारण उत्कट इच्छा आहे!"

"त्या परमेश्वराबाबत कोणाच्या काही सांगणं हा ही माझ्या वडिलांच्या कुटीनं मोठा अपराध आहे. जेव्हा दर्शन करण्याची गोष्ट दूरच! कृपा करून आपण आपली ही इच्छा निसकून जावी हे बरे." ललिताने विनवणी केले.

विद्यापतीने थक होऊन विचारले- "माझ्याशी लग्न केल्यावर ही वृ अजून मला परका समजतेस?"

ललिताने थोडा वेळ विचार करीत राहिली मग म्हणाली-"ठीक आहे. आपण चिन्ता करू नका. आपणास त्या लग्नातील परमेश्वराने दर्शन घडवले यासाठी मी आपल्या बाबांना विनंती करीत ते माझ्या विनंतीचा अन्वरेण करणार नाहीत." (अवकाश)

साहसी विक्रम

प्राचीन काळी उज्जयिनीवर अनेक महान राजांची राज्ये केली. एकदा एक दृष्ट नि दुबळा राजा ही राज्य करीत होता. त्याच्या जन्मी कायकीर्तीत प्रजा अत्यंत दुःखी-कष्टी होती. काही साहसी तरुणांची या राज्यावरिच संघ पुकारत, प्रजेच्या बळीग पावल्याने दुष्ट राजा उज्जयिनी सोडून पळून गेला.

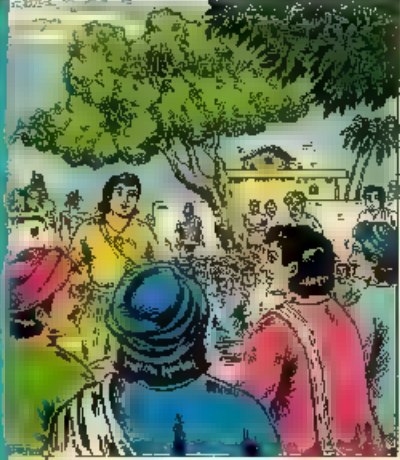
उज्जयिनी बळकून वर्षेदा जरी वाहते नमोदा नदीच्या पलीकडे रावता मार्तण्डक राज्य होत. उज्जयिनीचा पळपुटा राजा मार्तण्डकाचा आजवाक्य मला, मार्तण्डक उज्जयिनीच्या राजाच्या कुलपण्याचा विचार न करता दबा-वुडोन त्याच्या अश्वार पिका नि उज्जयिनी जिकण्याचा संघ करून आपले सैन्य तयार केले.

या काळात उज्जयिनीत वननेत्र राज्य स्थापित झाले. देशांतरेक संपीकृत सैन्यारिक,

तरुण, म्रिया नि योद्धे पांती नव्या काय-नाला मान्यता दिली. देशांतरेक अन्वय-कारक कायदे रद्द झाले. अधिकाऱ्यांच्या दबबला कमी झाले. अनंत बोर-डाकूच्या कबाड्यातून सुटले प्रजेला अन्न-दान मिळाले. सर्वत्र त्या नव्या यौवनाचा आरंभ होत असल्यासारखे लोकंता वाटले. या विश्वासाबुळे प्रजा सुखी झाली.

राजा मार्तण्डक उज्जयिनी वर आक्रमण करण्याची तयारी करीत असल्याची बाती गुप्त हेरांकडून उज्जयिनीच्या नागरिकांना मिळाली. उज्जयिनीचे शासन संघट्टणारे बुद्ध व स्यांका भवत करणारे त्यांच्या हाता खालच लोक ही बातमी ऐकून बसबस सले. कारण उज्जयिनी जवळ सैनिक बळ नसल्यासारखे होते नि राजा मार्तण्डक पाह बुद्ध-नवनेत्र विरुद्ध होता. सैन्य हकून पुढे सैन्याचे जमवाजमव करायला जाता

उज्जयिनीच्या वातावरणात येऊ ही नव्हता. एकदा विशाल मैदानावर एक धार्मिक सभा झालेल्यात आली. जनेक तरुण मंडळी समाधानी होऊन आली- "उज्जयिनीचे संरक्षण केले पाहिजे" अशा आरोडावांनी आकाश दुमदुमले.

वृद्धांनी विचारले- 'उज्जयिनीचे रक्षण कोण करणार?' ज्यांना बाही अपाय सुचत असले त्यांनी पुढे गेले.

तरुण मंडळीतून विक्रम नावाचा एक वीर युवक घडून पुढे सरसावला आणि म्हणाला- 'आपण सगळे फक्त बोस योद्धा आमी उज्जयिनीच्या रक्षणाची जबाबदारी घेते.'

विक्रमने हे बोलणे ऐकून मगला मात आश्चर्य बटवले. थोडे दिवस आधीच सैनिकांना मागना विक्रम नेवले की 'योद्ध्यांच्या मातांना करणा' हे कसं शक्य आहे?

याच्या उत्तराद्वारे विक्रमने समजावून सांगितले 'राजा मार्ताण्डच्या सैन्याला उज्जयिनीत प्रवेश करण्यासाठी फक्त एकच मार्ग आहे. जो मार्ग म्हणजे नर्मदा नदीवरील अत्यंत अडथळा. या पुलावरून एका वेळेला एकच सैनिक जाऊ शकतो. राजा मार्ताण्डच्या सैन्याला ही अस एक-एक करूनच पुल ओलांडावा लागेल. जर पुलाच्या खांब्यांमधे आपले योद्धे उभे राहिले तर पुलावर येणाऱ्या एकेक सैनिकाचा परामर्श सहज घेता येईल. हेच योद्धे तशी वेळ आली तर पुल पाडून टाकू शकतील. म्हणून राजा मार्ताण्डच्या दृष्टीने मध्य रात्री पाहून आपण घाबरण्याचे कारण नाही.'

विक्रमची ही सूचना सर्वांना पसंत पडली. ताबडतोब बोस तरुण विक्रम बरोबर जाण्यासाठी तयार झाले. त्यांच्या हातात तलवारी व कुऱ्हाडी घेऊन विक्रम त्यांचे नमस्तेवरून पुलापाशी पोचला. पुलाच्या खांब्यांच्या आडोशात या योद्ध्यांना झिंझात उभे करण्यात आले. पुलावरून

येणाऱ्या वध करणे आता अवधी सोपे काम होते. शिवाय पुलावरून येणाऱ्या योद्ध्या सैनिकांच्या ताबडीत उज्जयिनीचे हे वीर सापडणे शक्य राहते.

सुमेल्याच्या वेळी राजा मार्ताण्डचे सैनिक लाकडी पूल शर करू लागले.

पुलाच्या पहिल्या खांब्यामधे स्वतः विक्रम उभा राहिला. सर्वात प्रथम पुलावर चढून येणाऱ्या सैनिकांना विक्रमने आपल्या तलवारीत या सदाका पाठविले. मार्ताण्डच्या सैनिकांना मोठे आश्चर्य नटले की हे तलवारीचे वार कुठून होत आहेत? ते जाणून घेण्यासाठी काही सैनिक पुढे आले. विक्रमने त्यांची ही लीज शत केली, मग बाकीचे सैनिक बसले पावले मग येत होते.

राजा मार्ताण्डही हातमो मिळाली, तेव्हा त्याला ही आश्चर्य वाटले. पुलासाठी गुप्तपणे उभे राहून आपल्या सैनिकांना शर लढवणाऱ्या या योद्ध्यांचा व्यूह अद्भुत टाकण्याचे त्याने अतंक प्रयत्न केले. योद्धा पाहून इकडे येण्याचे वा छोट्या नावात असून नदी पार करण्याचे काहीही प्रयत्न केले. मग ते जेव्हा नदीच्या मध्यापर्यंत येत तेव्हा आली-कुठूनही जाण येऊन त्यांच्या वरून लागत.

विक्रमने पुलाचे रक्षण करणाऱ्या योद्ध्यांची स्थिति ही चिंताजनक झाली कारण राजा

मार्ताण्डचे सैनिक शत्रू आहून जाल्ले. येत तलवारीचे वार पाचवू लागले. अशा रीतीने काही सैनिक पुढे चालून आले. तेव्हा खांब्याच्या मागे लपून आपले कार्य करणाऱ्या काही योद्ध्यांना मार्ताण्डच्या सैनिकांनी आरुण टाकले.

आता विक्रमच्या कडात आले की राजा मार्ताण्डचे सैनिक प्राणांची पर्वा न करता असेच चढाई करीत राहिले तर पुलावर ते ताबड मिळवू शकतील. राजा मार्ताण्ड पण आपल्या सैनिकांची वा बुद्धीत आहूति झाल्या कारण नव्हता.

म्हणून आता विक्रमने आपल्या साथी दारांना आदेश दिला की त्यांनी कुऱ्हाडीचा

वापर क न पुलाचे खोब एक-एक करून लोडून टाक भेत आणि मूक मरेडून घडेल तेव्हा मार पाडी जाणेली मागे जावे. विक्रम सोडून बाकीच्या सर्वांनी पूल पाहिल्याला सुकवत केली. एक-एक खांब लोडत ते मागे असत राहिले. ओडवाच केव्हात जवळ जवळ सारा मुल धवस्त होऊन नवीत वाहून गेला.

विक्रमचे सर्व साथीदार जाता नदीच्या त्या बाजूला पोचले. वन राजा मातंगिण्या सैनिकांनी विक्रमला बन्दी बनविले नि ते त्याला कैद्याच्या शिबिरात घेऊन गेले.

त्या राजा राजा मातंगि व त्याचे काही अधिकारी आपल्या घडाबाबत हत शोक

व्या-गोष्टी करीत बसले होते काही सैनिक बन्दी विक्रमाला तसे घेऊन आले. शेकोटीच्या उवाळाच्या प्रकाशात विक्रम एकदा अद्भुत नीरासारेला नसकला.

विक्रम बोरोवित वाणीने गरजला-
"मी प्याड मायूस नाही. जळत जाणार नाही. मला बंधनातून मुक्त करा."

"लाबाच्या जाड उभे राहून आमच्या सैनिकांचा वच करणारा तू शूर, वीर, पाहसी कसा म्हणून घेतील स्वतःला?" राजा मातंगिने खोबई गरजून विचारले.

विक्रमने जरा ही न घाबरता विचारले-
"अधर्म बुद्धाचे सुद्धा काही नियम असतात होय?"

"माझं युद्ध कस अयर्ष युद्ध आहे होय?"

"शेअर टक्के अयर्ष युद्ध! आयच्याशी युद्ध सुरू करण्यापूर्वी तुम्ही काही घोषणा केली होती का?"

"धराजक देशाबरोबर युद्ध करण्यासाठी घोषणा करण्याची काम जरूर आहे?"

"आमच्या देशात प्रजातंत्र राजा आहे! आमचा देश प्रजातंत्र आहे."

"प्रजातंत्र हे काही राज्य होऊ शकत नाही. ते टिकून राकणार नाही!"

"वाम्ही आमचं राज्य टिकवणार आहोत. मला बंधनमुक्त करा. मला

तुमच्याशी काही बोलायचं!" विक्रम म्हणाला.

राजा मातंगि ने विक्रमला बंधनातून मुक्त करून आपल्या जवळ बसायला सांगितले. वग तो त्याला म्हणाला-
"मी तुम्हा देशाची सर्व प्रजा मुदकी खर्ची नष्ट करून टाकीन! तुम्हा सारक्या भयंड माणसांची मी मुळीच पर्वा करीत नाही, समजलास? जोपर्यंत तुमच्या देशाचा कोणी राजा नाही, तोपर्यंत मी या देशाला राज्य म्हणून कधीच मान्यता देणार नाही माझ्या विवाला सैन्यापुढे तुमचा देश किती चिंत टिकू शकणार आहे, हे तू जाता पाहशीलच!"

"माझ्या देशात माझ्या सारके नि माझ्याहून अधिक पराक्रमी लोक अनेक आहेत. देश-प्रेम त्यांच्या रक्ताच्या कणा-कणात सामावले आहे. ते तुमचे वेतनभोगी सैनिक नाहीत हे आपण लक्षात घ्यावे. ते प्राण पणाला लावून अपत्या देशाचे संरक्षण करतील. त्यांच्या साहसाचा

एक नमुना मी आत्ताच आपल्याला दाखवतो." असे म्हणत विक्रमने आपला आवा हात शेकोटीतून निघणाऱ्या उवाळात धरला.

तुमच्याच सणी त्याचा हात जळू लागला. तरी वग त्याने आपला हात मागे घेतला नाही. जळणाऱ्या हाताकडे पहात विक्रम म्हणाला-
"आम्ही साहसी शूर वीर आहोत. आपण आमचे हाल-हाल करून आम्हाला पराभूत करू शकणार नाही. आपल्या प्रजातंत्र राण्यासाठी आम्ही मोठ्यात मोठा त्याग अथवा कानन्दांन करू. प्रजातंत्र राज्यच आदर्श राज्य! राजसाहीचे दिवस जाता संपुष्टात आले आहेत. एक दिवस ससा बईक, तुमचं राज्य ही प्रजातंत्र होईल!"

विक्रमचे साहस व शास्त्रविद्वत्ता पाहून राजा मातंगिदला मोठे आश्चर्य वाटले. त्याने ताबडतोब विक्रमला बंधनमुक्त केले. आणि आपल्या प्रचंड सैन्यासह तो राजधानी कडे परत निघाला.

मन्याची नीति

कोण एके काळीं मगध वंशावर राजा चन्द्रसेन राज्य करत असे. त्याला चार पुत्र होते. गुरुकुलात जेव्हा त्यांचे शिक्षण पूर्ण झाले, तेव्हा राजाने त्यांना आज्ञा दिली, की पुढील एक वर्षभर मन्त्री-महाशयांजवळून राजनीतीचे सर्व शिक्षण घेऊनच त्यांनी परत यावे. मन्त्र्याला जेव्हा ही बातमी समजली तेव्हा राजा चन्द्रसेनला घेऊन तो म्हणाला—

“महाराज! राजकुमारांची सर्वेच विद्यांचा अभ्यास गुरुकुलात पूर्ण केला आहे; अन् तरी मुद्दा राजनीतीबद्दलचे काही बारकावे जाणण्याची जर गरज असेल, तर ते शिक्षण त्यांना आपणच देणे उचित होईल. मगध-राज्याच्या मन्त्र्याचे काम राजवंशातल्या लोकांना योग्य सरुला देणे, त्यांना विद्या शिक्षण नव्हे!”

चन्द्रसेन यावर हसून म्हणाला—“मन्त्री-महाशय, आपणाला राजनीतीचं जितकं

ज्ञान आहे, त्यातला कितोसा-जाग मला माहीत आहे?” राजकुमारांना राजनीतीचं ज्ञान द्यायला माझ्यापेक्षा आपणच जास्त समर्थ आहात.”

तरीही राजकुमारांना राजनीतिचे शिक्षण देण्याचे स्थाने मान्य केले नाही तो म्हणाला—“महाराज, राजनीति ही काही उपदेशाने प्राप्त होणारी नसु नव्हे. आता राजनीति या विषयावर राजकुमारांचा वेळ वर्षे घालवू नका. माझा मुलगा त्यांना सर्व प्रकारचे सहाय्य करील.”

मन्त्र्याची सूचना ऐकून राजा चन्द्रसेन म्हणाला—“मन्त्रीमहाशय, मला आपल्या सनातली शोध बुद्ध्याला सांगायची आहे. राजकुमारांच्या प्रतिभेची परीक्षा करून, त्यांच्यापैकी राज्याचा उत्तराधिकारी बनवण्याला कोण अधिक योग्य आहे, याचा निर्णय घेऊन तुम्ही मला ही सांगाना.

“बसुंधरा”

राजनीतीचा बहाणा करून मी मुलगा: यासाठीच राजकुमारांना तुमच्याकडे पाठवत आहे.”

“पण महाराज, राजकुमारांपैकी ज्येष्ठ बसा धर्मसेनच राज्याचा अधिकारी आहे. आपल्या देशाची ही परंपराच आहे. ती तोडणे उचित होणार नाही.” मन्त्री म्हणाला.

क्षणभर विचार करून यावर राजा म्हणाला—“परंपरेबद्दा तत्वावर, योग्यतेची उपेक्षा करणे सत्ता मानवत नाही. मनेक पिढ्यांपासून आभार्या वराच्यात एकाच पुत्र जन्मत आलेला आहे, म्हणून आजपर्यंत आपल्या पूर्वजांसमोर हा प्रश्न कधी उभा राहिलाच नाही, पण आता माझा जसा संकल्प आहे की, आपल्या चार पुत्रांपैकी जो अधिक योग्य असेल त्याच्या हाती राज्य सोपवून या जन्मतेचं कल्याण शाश्वत व्हाल मला तुमची मदत हवी.”

राजाच्या या बोलण्यावर मन्त्री काहीच उत्तरला नाही. केवळ धोडेंसे हसून तो गप्प राहिला. हे राजाला तितकेसे दचले नाही. त्याने मन्त्र्याला विचारलं—“तुमच्या या हंसण्याचं कारण काय बरं?”

“महाराज, आपलं बोलणं मला जेव्हा संयुक्तिक वाटत नाही, तेव्हा मला हंसू पंत. फार मनावर घेऊन आपण माझ्या

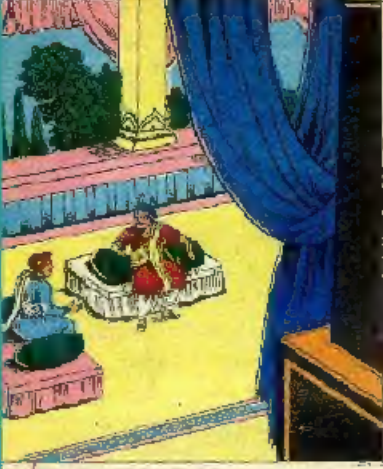

हंसण्याचं कारण विचार नये, आपल्याला त्यामुळे वाईट वाटेल, अन् ते मला आवडणार नाही.” मन्त्री म्हणाला.

तरी मुद्दा हंसण्याचे कारण जाणून घेण्यासाठी राजा हट्टच धरून बसला. शेवटी माझल्याने मन्त्र्याने सांगितलं—

“भ्रम, युवराज धर्मसेनचं माझी मुलगी त्रिपुरसुन्दरी हिच्यावर प्रेम आहे. स्व. गुण आणि लावण्य याबाबतीत कोणत्याही देशाच्या राजकुमारीशी तिची तुलनाच होऊ शकणार नाही. मग आता काय परंपरा व संप्रदाय सोडून, केवळ योग्यतेच्या जोरावर आपण माझ्या मुलीचा ‘सून’ म्हणून स्वीकार कराल?”

बांदोबा

मन्त्र्याचे बोलणे ऐकून राजा चांगलाच गरम झाला, तरीही आपल्या रागावर तांबा ठेवून तो म्हणाला-“आपल्या मुलीच्या योग्यतेचा निर्णय तुम्ही नाही, मी करावला हवा.”

घाबर पुन्हा एकदा हसून मन्त्री गप्प झाला. राजाने पुन्हा त्याला हसण्याचे कारण विचारले. मन्त्री म्हणाला-“महाराज, आपल्या पत्नीची निवड करायचा हक्क प्रत्येक पुरुषाला असायला हवा. धर्मसेनची त्रिपुरसुंदरीशी विवाह करायची इच्छा आहे. ती गोष्टीला विरोध करायचा हक्क आपणापेक्षा साक्षात अधिक आहे, कारण राजकुमारीची राजा

बनण्याची योग्यता कोणात आहे, याचा निर्णय आपण करू शकला नाहीत. आपण ती जबाबदारी माझ्यावर सोपवत आहात. राजाच्या बाबतीत जी माणूस निर्णय घेऊ शकतो, तो राणीच्या बाबतीतही योग्यमोठ्या काय, हे नाही ठरवू शकणार ?”

चन्द्रसेन जरा वेळ विचाराने पडला. नंतर तो म्हणाला-“तुमचे म्हणणे बरोबर वाटतंय मन्त्री महोदय ! धर्मसेनच त्रिपुरसुंदरीवर प्रेम असेल, तर हा विवाह मीच स्वतः घडवून आणीन. या बाबतीत कोणतीही शंका मनात न बाळगता, आता आपण राजकुमारपैकी राजा बनायची कायकी कोणात आहे, हे ठरवावे.” या वेळीही मन्त्री पुन्हा हसला,

“माझे चित्तशुद्ध झाल्याबद्दल खूप तुम्हाला खाली वाटत नाही का ? तुम्ही जमीनच हसत का आहात ?” राजा चन्द्रसेनने थम्बस्थ होत विचारले.

“महाराज, धर्मसेन माझा जावई बनव असताना, मी राजाची योग्यता ठरवताना दुसऱ्या कोणाची निवड करीन यावर आपला विश्वास ठेवूच कसा शकतो ?” मन्त्र्याने विचारले.

“पण तुमच्या निस्वार्थी बुद्धीवर माझा विश्वास आहेना. तुमच्या बाबतीत माझ्या

तरी मनात कुठलीच शंका नाही.” राजाने माझ्या भावशांच्या कल्पनेची पायमल्ली कराही दिली.

“मग ऐकाच तर माझा निर्णय, बलिकडे धर्मसेन नव्याच दिनसंध्यासून माझ्या मुलीवर प्रेम करत आहे, म्हणूनच मी मोठ्या क्षतकितने त्याच्यावर लक्ष ठेवत आलो आहे. माझ्या मनाने जेव्हा हे पक्कं ठरवलं, की राजा बनायला धर्मसेनच सर्वस्वी योग्य आहे; तेव्हाच या घोषाच्या विवाहाचा प्रस्ताव मी आपणासमोर मांडला.” मन्त्री म्हणाला.

यावर चकित होऊन राजा म्हणाला-“मला असं कधीही वाटलं नव्हतं की तुमचं धोरण अतं वक्षपातीपणाचं असेल ! आपल्या स्वतःच्या स्वाधिसाठी तुम्ही

माझ्या भावशांच्या कल्पनेची पायमल्ली केली आहे.”

आताही मन्त्री पुन्हा हसून गप्प झाला.

आता मात्र राजाने खवळून विचारले-“तुमचं हे वेळोवेळी हसणं मला मुळीच आवडत नाहीय ! शेवटी तुमची काय इच्छा आहे, ती स्पष्टपणे सांगून द्या ना.”

मन्त्री यावर नअपणे म्हणाला-“महाराज, आपल्या ‘आदर्श’ या कल्पनेचा अर्थ माझ्या लक्षात येत नाहीय. केवळ योग्यता असलेल्या व्यक्तीलाच राज्यारोपण करायची आपली इच्छा असेल तर आपण केवळ थार राजकुमारीचीच परीक्षा घ्यायची गोष्ट का करता ? सर्व

प्रकारची योग्यता असणारे लोक आपल्या वेसात काय करी आहेत? आपल्या पुत्रांपैकी कोणाकडे तरी राष्ट्राभिवेक झाला पाहिजे या परंपरेचं पालन करत असताचही, आपण परंपरेचं पालन करत नाही, आपण आदर्शवादी आहोत असे कसे मानता? आपण जसे आपल्या मुलांपैकीच एकाला राजा बनवू इच्छिता, तसेच बीही जर माळा बावईच राजा व्हावा अशी इच्छा केली तर मात्र ती चूक समजता आपण! तेव्हा, आता आपणच सांगा की आपल्या या दृष्टिकोनाला मी हंसव, नाहीतर काय करावं?" मन्त्र्याचे आपला विचार राजासमोर मांडला.

मन्त्र्याचे हे विचार ऐकल्यावर आपण घेत असलेल्या निर्णयातील दोष राजाच्या लक्षात आला. सग परंपरा मोडण्याचा आपला विचार राजाने बाजूला सरला आणि मन्त्र्याला विचारले—“तुम्ही नोट स्पष्ट सांगा, खरोखरच धर्मसेन राजा बनायला योग्य आहे का?”

“महाराज, एकाद्या राजाला समर्थ मन्त्री, क्षमिताशाली परिवार, विश्वासपात्र नोकर, योग्य सहाय्य देणारी पत्नी आणि राजभक्ति असणारी प्रजा मिळाली तर तो राज्य शासन करायला योग्य बनतो. धर्मसेन सिंहासन ग्रहण करायला योग्य असाच आहे.” मन्त्र्याने आपले मत दिले.

मन्त्र्याची ही सूचना राजाने खरोखर मान्य केली. मन्त्री पुन्हा हसून म्हणाला—“महाराज, आता मी का हसलो, हे मात मला विचारू नका हं!”

मन्त्र्याच्या बोलण्यातले मर्म जाणून चन्द्रसेन हसून म्हणाला—“मन्त्रीवर, आता आपणही मान्य कराल की राजनीतिपेक्षा मन्त्रीनीतीच श्रेष्ठ असते! राजनीतीने तर आपल्या मुलीला राणी बनवले आहे! आपल्यासारख्या समर्थ व्यक्तीचा जावई बनणाऱ्या धर्मसेला या राज्यात काहीही करी पडणार नाही.” असे म्हणून राजाले ताबडतोब धर्मसेनचा विवाह आणि राज्यभिवेक या दोन्हीची व्यवस्था केली.

निसर्गातील आयुष्ये:

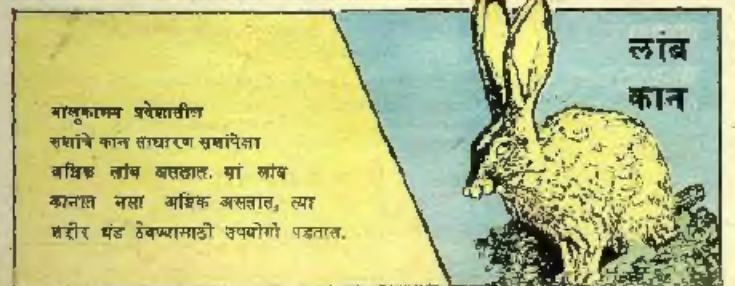
मधमाशांचे परिश्रम

एक पोळ मध जवळपासही मधमागा पुढारे ४० लांब फुलातून मकरन्द संग्रहित करतात.

उलटा पोहणारी मासा

याविलेतील वॉट-पिच (सितो डोव्हिड नाट्यसंस्था) मासा उलटा पोहतो. बायल प्रचारे पोहण्यामुळे बाण्याच्या पृष्ठभागावरील खाद्य तो अधिक सहजपणे मिळवू शकतो.

लांब कान

वायुकायम प्रवेशातील सहाय्ये कान साधारण सहापेक्षा अधिक लांब असतात. या लांब कानात नसा अधिक असतात, त्या शरीर थंड ठेवण्यासाठी उपयोगी पडतात.

